

О. І. БОЧКОВСЬКИЙ

Великий
Ю, Бучаков

Б. БЕРНСОН -
ПОНЕВОЛЕНІ НАРОДИ
ТА
УКРАЇНСЬКА СПРАВА

НАКЛАДОМ І ДРУКОМ
"УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ"
ВІННІПЕГ, КАНАДА

— 1939 —

З М І С Т .

Передмова	5
I) Бернсон і поневолені народи	7

Характеристика Г. Сеайя Бернсона, як оборонця всіх покривджених та обездолених. Вже як школяр, Бернсон протестує проти національного утиску. Його критика національної політики Австро-Угорщини. Річевість та безсторонність Бернсона в національних справах. Націоналізм та інтернаціоналізм у розумінню поета. Жидівське питання в Норвегії та Бернсон. Його акція на захист угорських словаків. Масакара словаків у Черновій (1908) та стаття Бернсона: "Найбільша малярська промисловість". Його критика малярської виборчої "механіки". Безсила лють малярських шовіністів. Бернсон і чесько-німецький спір. Бернсон і сербо-хорватська справа в Угорщині. Його відгук на загребський процес (1909). Бернсон щирий прихильник світового миру й непримиримий ворог національного утиску.

II) Бернсон та українська справа	29
--	----

Початки знайомства поета з українським питанням. Лист до редактора "Ruthenische Revue". Його відповідь на міжнародню анкету з приводу заборони укр. мови царським урядом. Його листування з Р. Сембратовичем. Передмова поета до книги Р. Сембратовича: "Царизм у боротьбі проти цивілізації". Стаття Бернсона "Українці" у часописі "La Souffrier Europeen". Поет і польсько-український спір у Галичині. Його листування з редактором "Ukrainische Rundschau" д-ром В. Кушніром. Відгук Бернсона на голодівку українських студентів у львівській в'язниці (1907 р.). Історія опублікування статті поета "Поляки, як гнобителі". Зміст цієї статті. Протести поляків з приводу неї. Полемічні відповіді на цю статтю Падеревського та Г. Сенкевіча. Дискусія з цього приводу на сторінках віденської "Zeit". Програний процес Г. Сенкевіча з українськими студентами у Відні. Бернсон та угорські українці. Відгомін смерті поета серед поневолених народів. Громадська панахида у Празі. Українські некрольоги поета. Оголошення листування поета в українській справі. Ювілей сотих роковин народження поета у Чехословаччині. Відгук української преси на цей ювілей. Українське святкування цього ювілею у Празі. Привітальний лист дружині поета. Відповідь її доньки. Актуальність національної ідеології Бернсона. Бернсон пророк та каменярь національного визволення й майбутнього відродженого людства.

III) Стаття Б. Бернсона: "Русини" (Українці)	50
--	----

Printed by The Ukrainian Publishing
Company of Canada, Ltd.,
Winnipeg, Man.

diasporiana.org.ua

Передмова.

На вступі тут варто коротенько пригадати історію цієї праці. Вона дуже характерна для наших теперішніх часів.

Повстала вона п'ять років тому з нагоди сотих роковин народження — **Б. Бернсона** — великого норвезького національного поета та невтомного борця за державну самостійність цієї країни. На це свято Норвегії відгукнувся тоді весь культурний світ. Не можна цьому дивуватися. Адже ж Б. Бернсон має величезні заслуги не тільки перед своєю батьківщиною, але варт пошани з боку всіх поневолених народів з початку нашого століття, палким оборонцем яких він був усе своє життя. Також українська Нація мусить бути йому безмежно вдячна. Бож це Б. Бернсон один з перших виступив на захист українців проти московського та польського утиску. На сторінках світової преси він таврував гнобителів України, непохитно віруючи в перемогу національно-визвольних змагань українського народу. Від того часу минає саме 30 років. За цей час весь світ багато пережив. Після світової війни змінилася з ґрунту політична мапа Європи. Багато з тих народів, на захист яких виступав Б. Бернсон, визволилися. Мають свої самостійні держави. Тільки нарід український все стогне ще в чужій неволі. Тому не побулися своєї актуальности погляди й думки норвезького велетня з приводу українського питання, особливо ж палкі його протести проти історичних ворогів України. Змінивши тільки призвища колишніх гнобителів нашого народу, на адресу яких Б. Бернсон писав свої воґненні статті та з якими він полемізував в обороні прав нашого народу, ще сьогодні можна їх читати, немов вони є відповіддю на сучасне тяжке положення України, пошматованої між чужими державами та закутої у кайданах лихої займанщини.

Цікаво, що як 30 років тому, так і сьогодні можна гідно й вільно вшанувати пам'ять цього великого норвезця тільки на еміґрації, а не на рідних землях, де цензура ворожа не пропустила б цитатів з його писань в українській справі. Ювілейне свято Б. Бернсона влаштував отже 30 січня 1933 року у Празі "Союз українських письменників та журналістів на чужині". На ньому я мав святочну доповідь: "**Б. Бернсон — герольд і каменяря визволеного людства**" (Оборонець покривджених та поневолених народів). З цього поширеного та доповненого викладу повстала на весні 1933 року моя праця: **Б. Бернсон, самостійна Норвегія та українська справа**. — Виявилось однак незабаром, що з цензурних умов вона в первісній своїй редакції не може появи́тись ніде на українських землях в Європі. Тоді я мусів розділити її на дві частини: першу, що характеризує Б. Бернсона, як людину й національного борця за волю Норвегії, я послав до Львова, де вона вже чотири роки чекає на свою появу; другу, що змальовує норвезького поета, як палкого

оборонця поневолених народів й зокрема великого приятеля України, я в переробленім та скороченім вигляді мушу оце послати за океан, де вона зможе вийти вільно без цензурних перекручувань її змісту. Ніщо мабуть не характеризує занепад більшої частини сучасної Європи, як цей сумний факт, що сьогодні цензура не дозволяє в ній порушувати річево навіть справи, що вже відійшли до історії.

А проте, було б помилкою думати, що погляди Б. Бернсона належать вже тільки до історії. Навпаки, як це було вже зазначено попереду, вони й тепер сутоактуальні. Я уважав доцільним пригадати їх знову, особливо нашій молоді, яка майже не знає цього норвезького письменника.

Україна мала та має обмаль приятелів. Таких щирих, як Б. Бернсон, вона майже не мала. Отже з тим більшою пошаною та вдячністю слід заховати у пам'яті українського народу дуже цінну прихильність цього норвезького велетня...

Прага, 9. IX. 1938.

О. Б.

БЕРНСОН І ПОНЕВОЛЕНІ НАРОДИ.

Не тяжко пояснити та зрозуміти живі симпатії Б. Бернсона до ПОНЕВОЛЕНИХ народів. Їхні національні та визвольні змагання цікавили його передовсім, як норвезького завзятого САМОСТІЙНИКА. Зрештою, весь світогляд поета, наскрізь пересякнений активною людяністю, спонукував його до реагування на кривди й несправедливості, від яких терпіли інші поневолені народи. Він не міг не протестувати проти утиску, де б цей не виявлявся, бо це було понад його сили.

Французький приятель Б. Бернсона — проф. Г. Сеай у некролозі поета справедливо підкреслив цю рису його вдачі, кажучи: "Несправедливість спричиняла йому справжній біль; він її відчував, немов свої особисті страждання, яке зачіпало у ньому те, що було для поета найдорожчим і безсмертним..." Зовсім зрозуміло тому, що Бернсон не оминув жадної нагоди, щоб виступити на захист кожного поневоленого народу, як тільки довідався про заповідяну йому кривду. Через це він зацікавився та відчув велику симпатію до визвольних змагань також УКРАЇНСЬКОГО народу, про що мова буде далі. Тут попереду я хотів би ознайомити читачів, бодай загально, зі становищем Бернсона до деяких національних справ, з приводу яких йому доводилося виступати в ролі оборонця. Одночасно таким робом можна буде ближче пізнати провідні погляди та засади його національного світогляду.

Ще школярем Бернсон виявляє прилюдно свої симпатії до визвольних змагань, підписуючи в 1850 році протест з приводу видалення за межі Норвегії шлезвицького національного революціонера Г. Гаррінга, якого тоді цькувала вся реакційна Європа. Хоч норвезький самостійник і противник Данії, що століттями гнобила його батьківщину, Бернсон, проте, виступив на захист шлезвицьких данців, коли Прусія, порушуючи всі постанови пражського миру (1864), почала в цій забраній від Данії країні примусово винародовлювати питоме данське її населення.

Зовсім зрозуміло, що своєю головною увагу Бернсон звернув у бік Австро-Угорщини, що перед світовою війною

увяляла із себе якусь свого роду лабораторію дуже складних і заплутаних національних питань, де найкраще можна було досліджувати й вивчати стихійну непереможність національно-визвольних рухів та недоцільність всякого роду протинаціонального утиску з боку держави. Також **українська** справа, як побачимо це далі, зацікавила норвезького поета в її австрійському вигляді. Бернсон докладно був ознайомлений з національними відносинами в Австро-Угорщині, завдяки інформаціям свого зятя — **С. Ібсена**, що перебуваючи деякий час у Відні, як аташе шведо-норвезької амбасаді, мав нагоду добре пізнати та вивчити фактичне положення й визвольні змагання поневолених народів у цій монархії.

Поет тому знаменито орієнтувався у внутрішній ситуації Австро-Угорщини на передодні світової війни. Політику народів “першої та другої кляси”, цебто пануючих і поневолених, як їх проводив Відень і Будапешт, він рішучо відкидав і засуджував, уважаючи її династичним та політичним самогубством для цієї держави. — “Адже ж для династії, — казав він чеському журналістові **Е. Ледерерові**, що у травні 1908 року відвідав його у Римі — є життєвою справою, щоб в її державі всі народи були рівноправні та задоволені. **Кожна інша політика є божевіллям.**” Австро-Угорщина була для Бернсона пробним каменем, бо тут, на його думку, “мала вирішитися доля Європи на дальші століття. Тут народи мусіли замиритися... У габсбурзькій монархії — писав він — всі народи мусять стати рівноправними та заспокоєними. Звідци Європа може сподіватися миру або буде загрожена світовою війною. Династія у найвищому власному інтересі не сміє білити своїх народів на більш-іменшвартних, бо це для неї справа життя”. На жаль габсбурзька династія не розуміла цього остереження. Сараєвський замах (1914 р.), як сурма світової катастрофи, блискучо виправдав це віщунське передбачення поета. Австро-Угорщина не пійшла цим єдино можливим для себе шляхом внутрішнього національного замирення, але під впливом германських та мадярських забаганок своїх двох пануючих народів, випроковувала світову війну, яка поховала її, водночас визволивши поневолені її народи опріч українського.

Бернсон остерігав Австрію перед цим захланним утиском на послугах німців і мадярів. Він не вірив у те, що переможцем вийде пангерманізм, пачкований до Австрії з

Берліна. Навпаки, він непохитно вірив у майбутній поступ та розвиток поневолених словянських народів. Підстави для цього він знаходив у історії цих словянських народів. Поет рішучо відкидав панування німців над словянськими народами Австрії, як невинправдане та безпідставне. Він не вірив навіть у те, що німці матимуть колибудь провід серед германських народів. Взагалі його світоглядом зовсім була чужа думка про панування одного народу над другим. “**Не має — навчав він — і не сміє бути народів-панів та народів-кріпаків!**” У цьому кличі полягала істота його національної ідеології. — “Провід припаде тому народові, — казав він, — який з культурного та морального боку буде здатнішим”. Його становище у національно-спірних справах завжди було річеве й зовсім безсторонне. Він виступав з приводу них не на підставі своїх особистих симпатій, або несимпатій, але кермуючись міркуваннями вищої та безсторонньої справедливості. Тому ставалося не раз, що Бернсон виступав за й проти того ж самого народу, як напр. **поляків** або **румунів**, чого часто не могли зрозуміти представники цих націй, закидаючи йому відтак непоінформованість, упередженість, злу волю. Проф. Сеайль слушно звернув увагу у своєму некролозі поета саме на цю рису його вдачі, кажучи, що Бернсон не визнавав такої національної політики, яка засуджувала протинаціональні насильства й утиск лише тоді, коли хтось сам ставав їх жертвою, але яка виправдувала винародовлення слабшого й беззахистного народу.

Тому для Бернсона природним було виступити проти **австрійських** поляків, як гнобителів галицьких українців, але відтак гаряче боронити **познанських** поляків проти нападів пруського гакатизму. Він боронив, напр. **мадярських** румунів, але рішучо осуджував **румунський антисемітизм**. Таких прикладів з його діяльності можна було б навести більше, але й цих досить, щоб побачити, як безсторонньо справедливим був Бернсон щодо народів, з приводу котрих йому доводилося виступати. Він не боявся критикувати хиби тих націй, які боронив. Напр. австрійським **слов'янам** він слушно закидав брак щирості, сміливості та зайве крутіство. “Чому, — питав він чеського згаданого журналіста, — хорвати заперечують свою тугу за Великою Хорватією? Адже ж це бажання є зовсім виправдане. Мадярська держа-

ва — це примха, але слов'яни досягнуть своїх ідеалів. Вони мають великих людей, мають культуру!” Особливо Бернсон осуджував політичну поведінку австрійських поляків. “Їхня політика”, — казав він, — неморальна. Завдяки цій політиці вони опинилися у такій ситуації, коли нарікають на утиск у Німеччині, але самі гноблять русинів”.

Для Бернсона здоровий і нормальний **націоналізм** не був запереченням творчого та активного **інтернаціоналізму**, як природного змагання за всесвітнє порозуміння між народами, але навпаки кінечною передумовиною на шляху до здійснення цього заповітного ідеалу людства — вічного миру. Через це він рішучо відкидав **расизм**, що тоді вже народжувався, щоб за наших часів спалахнути отруйною квіткою дикунського людоненависництва, зокрема ж тодішній войовничий його вияв — німецький **пангерманізм**. На закид, що він германофіл, поет відповідав: “Я не прихильник пруського гакатизму... Я не пангерманіст у душі поглядів кайзера Вільгельма! На мою думку, пруське насильство є божевіллям таксамо, як і малярське, де ці дикунства доводять уже до сліз самого сатану”.

Розвиток поглядів Бернсона на національну справу влучно схарактеризував Ледерер, кажучи: “Чим більше поширювався круговид поета, тим ширше було коло його діяльності, як політика. Від культурного обіднання скандинавців цей розвиток прямує до культурного порозуміння германського світу, що у свою чергу має бути доповнене зближенням слов'янської та романської культури”. Бернсон ці змагання уявляв собі, як взаємне добровільне порозуміння, а не примусову зовнішню асиміляцію. Культурна самотність навіть найменшого народу, на його думку, має свою рацію існування. По вдалому вислову проф. Сеаяя, Бернсон яскраво довів, що право народу на життя не виправдується тільки числом гармат, якими він розпоряджає... В новітній історії тяжко знайти когось, хто б так уперто й непохитно боронив право поневолених народів на національне самовизначення, як Бернсон. Тому то австро-угорські недержавні нації мали в ньому такого захопленого й відданого оборонця своїх визвольних змагань. Але про це мова далі. Тут попереду слід зупинитися на становищі Бернсона до **жидівської** справи, яка у наш час стала так актуальною, а тоді вже хвилювала багато європейських країн.

У новітній історії Норвегії **жидівське** питання має свою цікаву минувшину, хоча жидівська людність числово не відіграє жадної ролі у цій державі. Проте, у середині 19 стол. на захист прав жидів рішучо виступив норвезький поет **Вергелян**. Він узагалі боровся за громадську рівноправність усього населення Норвегії. Поет мріяв про те, щоб із законодавства його батьківщини була усунена вся спадщина темного середньовіччя. Його ідеалом була суспільна рівноправність усіх громадян держави. Звичайно, Вергелян не міг примиритися з безправним положенням норвезьких жидів. Його лякала й обурювала можливість виселення жидів із Норвегії взагалі. Через це поет був фанатичним оборонцем і каменярем громадського визволення жидів у цій країні. У двох своїх поетичних творах — “**Жид**” (1842) та “**Жидівка**” (1845) — він переконуючо захищає громадську рівноправність цього Богом проклятого народу, вічного вигнання та безбатченка. Вергелян не дочекався закону про жидівську еманципацію, який був ухвалений аж у 1851 році, отже щість років після його смерті. Норвезькі жиди віддячилися цьому поетові тим, що поставили гарного пам'ятника на його могилі.

Але жидівське питання знова виринуло у Норвегії на початку цього століття, коли туди посунули жидівські втікачі з царської Росії, рятуючись перед масовими погромами у цій державі. Незабаром у Норвегії з'явився також модерний антисемітизм. Але щойно після смерті Бернсона цей норвезький антисемітизм виявився прилюдно, тобто друком. Річ ясна, що Бернсон цілим своїм світоглядом належав до прихильників жидів. Про жидівську справу мав з ним спеціальну розмову чеський журналіст Ледерер (у Римі в 1909 році,) сам жид з походження, але оборонець асиміляції жидів і через це критик **сіонізму**, як вияву жидівського націоналізму. Цю обставину слід мати на увазі при читанню цікавої його статті — “**Бернсон про жидів**” (1908).

“На моє запитання, — пише Ледерер, — що він (Бернсон) думає про **сіонізм** та яке його ставлення до **антисемітизму**, він відповів, що антисемітизм уважає за найганебніше явище нашої доби. Що ж до **сіонізму**, то, на його думку, він може мати значіння для жидів у майбутній жидівській державі, як що така буде колись заснована й що він уважає можливим. Але для жидів, до яких він зараховує напр. мене, цебто таких, що втратили свою жидівську приналежність,

зглядно не визнають її, сіонізм значіння не має.”

Повстання жидівської національної домівки у **Палестині** після світової війни показує, що Бернсон добре передбачав реальні можливості сіонізму. З другого боку масове поширення антисемітизму у сучасній Європі, зокрема в Німеччині, Італії, Угорщині і т. д., є красномовним доказом повного банкруцтва т. зв. асиміляції жидів й того погляду, що жида, мовляв, не є нація, але уявляють із себе тільки іншорелігійне скупчення.

Одним з мотивів, чому Бернсон так рішучо виступив на захист французького полковника **Дрейфуса** (жида з походження та якого оскаржено у державній зраді на користь Німеччини), було саме скажене лютування французького антисемітизму, що вмilo загострював цю справу, так голосно наприкінці минулого століття. Симпатії Бернсона до жидів датуються ще з часів його першого перебування у Копенгазі, де він мав нагоду близьке з ними зазнайомитися. Подобалася йому жидівська енергія, працездатність, захоплення й жертвенність для доброї справи. “Якщо жид є чемний, — казав він, — то буває ним у найвищій мірі.” Звичайно, це юдофільство поета не було некритичним. Поет добре бачив національні хиби жидів і звернув на них увагу в розмові з видатними жидами, як напр. із славетним данським критиком Ю. Брандесом. З цього боку він поділяв думку про жидів свого перекладчика й приятеля Г. Ганса, який жидам закидав вибуховість їхнього темпераменту й тому радив їм більше дисциплінованості та стриманості у своїй поведінці. На жаль, не всі жида розуміли цю доброзичливу й річеву критику поета їх земляків. Здебільшого вони на нього ображались. Особливо згаданий критик Брандес, якого Бернсон дуже любив і поважав, хоч водночас закидав йому всі типові хиби жидівської вдачі: переборщений глум, безпідставну образливість і надзвичайну нестриманість.

В часі свого перебування в **Америці**, Бернсон мав нагоду зійтися з жидами емігрантами. Один з них дуже цікавився долею своїх земляків у Європі. Він випитував поета про поширення антисемітизму по цей бік океану й коли Бернсон не міг заперечити цього сумного факту, старий жид-вигнанець гірко заплакав. Це до сліз зворушило поета, що у цей мент відчув страшну кривду, яка діється бідолашним жидівським масам. Тоді там у Нью Йорку поклявся він, що скрізь і завжди боронитиме жидів перед нападами з боку

безличного антисемітизму. “Це слово, що я його сам собі дав, — згадував поет відтак нераз, — я завжди досі дотримав і дотримаю.”

Бернсон з вдячністю згадував норвезького поета Вергелянда, про якого була вже тут мова та поезії якого на захист жидів промостили шлях до зрівноправлення жидівського населення в Норвегії, де воно в наслідок шведо-норвезької Унії (1814) не могло користуватися всіма громадськими правами аж до 1851 року. Бернсон скрізь возив із собою фотографію пам'ятника Вергеляндові, поставленого йому вдячними жидами, про що ми вже тут чули. Звичайно, голос Бернсона нераз лунав на захист покривджених жидів, де б це не сталося. Особливо він таврував погроми жидів у царській Росії та у Румунії, вбачаючи у них найбільш дикунський вияв людожерного антисемітизму. Щоб він казав, коли б дожився до наших часів і бачив те, що діється тепер напр. у такій Німеччині, де антисемітизм безоглядно переводиться державою за певною плянвою політикою, що має на меті цілковите усунення жидівської людности всіма засобами...

Переходячи до виступів Бернсона у ролі **оборонця австро-угорських поневолених народів**, я передовсім хочу пригадати тут, що він зробив для мадярських-словаків. Увагу поета на тяжку долю цього народу, що стогнав у мадярському ярмі, звернули три чеські письменники — **Ледерер, Гейдук та Калал**. Цікаво, що до цього кроку спонукав їх виступ Бернсона на захист галицьких українців, як це видно з їхнього листа до поета (1907).

“Ми недавно читали, — так починається цей лист, — Вашу вогненну відозву, оголошену у всіх часописах на захист галицьких русинів... Ваше обурення було спрямоване проти гуртка пануючих польських шовіністів... Але в Європі існує ще один гурт куди жорстокіших шовіністів, а саме — мадярських. Прохаємо Вас, щоб Ви промовили також в обороні справедливої справи, що торкається одної галузі нашого народу, на захист **словаків**, гноблених у західній Угорщині”. Відтак цей лист у коротких словах знайомить Бернсона з положенням мадярських словаків на початку цього століття, пригадуючи між іншим, що й другим угорським недержавним народам (румунам, українцям, сербам та навіть німцям) не живеться краще у мадярським шовіністичним

пеклі. Автори цього листа наперед застерігаються проти можливого закиду, що їхнє звернення до поета було подиктоване почуванням ненависти. Вони з натиском підкреслюють, що правдивість і вірогідність усіх наведених ними фактів, завжди можна проконтролювати. Вони звертають далі увагу поета на нечувану просто брехливість мадярської пропаганди, яка пляново й постійно баламутить опінію Європи з метою затаїти перед нею справді трагічне положення поневолених угорських народів. Цей лист звертає далі увагу на проєктований міністром Аппонієм шкільний закон, за яким угорська школа мала стати слухняним знаряддям мадяризації немадярських народів, а в першу чергу — словацьких дітей.

Бернсон сповістив негайно Ледерера, що він цього листа без змін опублікує у мінхенському часопису Moerz, якого постійним співробітником був поет. Дійсно у жовтні 1907 року цей лист появився на сторінках згаданого часопису, викликавши чималий відгук у міжнародній опінії та переляк і лють серед мадярських гнобителів. І те тим більше, що Бернсон водночас звернувся з листом до голови міжнароднього мирового конгресу, що відбувався у 1907 р. у Мінхені, в якому повідомляв його, що не візьме участі у цьому зїзді та виступить з його почесної президії, якщо до нього буде допущений граф Аппонії, автор згаданого мадярського шкільного закону, спрямованого проти угорських національних меншостей та безоглядний гнобитель словаків. Ця заява Бернсона мала бути прочитана під час відкриття згаданого мінхенського конгресу. Поет хотів таким чином прилюдно оскаржити гр. Аппонія, але голова конгресу, **проф. Квіде**, заздалегідь оголосив у пресі цього листа Бернсона, щоб наперед остерегти мадярського винуватця й цим робом запобігти неминучому скандалові на зїзді.

Мадярська шовіністична преса безлічно накинулася на великого норвезького письменника, трактуючи цей його політичний виступ, як прояв, мовляв, зівялости духа старого велетня Скандинавії. Гр. Аппонії прилюдно відповів на оскарження Бернсона, твердючи, що воно жадним робом не може торкатися його особисто й що він на далі ходитиме з гордо піднесеною головою. Звичайно, що й поет не мовчав на цю безлічність мадярського магната. Гр. Аппонію він відповів спеціальною статтею на сторінках віденської "Neue

Freie Presse", зокрема висміваючи зарозумілу та нахабну самопевність цього лютого мадяризатора. — "Хто б міг мати найменший сумнів, — писав поет, — щодо цього? — Чи ж гнобитель народу може інакше виступати?!" Відтак Бернсон докладно зясовує істоту шкільного закону Аппонія, кажучи з цього приводу: "Був отже ухвалений шкільний закон, щось подібного ми ще не бачили, бо ним можна задушити кожен нарід. **Забирати дітям їхню рідну мову? Це таке саме, як позбавити немовлят молока матері.** Ось що наказує гр. Аппонії у цім законі з гордо піднесеною головою. На підставі цього закону німцям, румунам, хорватам, русинам і словакам, можна накинути мадярський дух і мадярську волю, бож цей дух і ця воля мають, неначебто, бути найстаршими, найшляхотнішими та найкультурнішими у світі. Це вони (мадяри), буцімто, мають привести всі народи до найвищої мети. Під примусом цього закону буде ще більше емігрантів, ніж дотепер напаковано до вагонів, що везуть худобу, з їхніми клунками та ганчірками. А посеред них стоятиме гр. Аппонії з гордо настовбурченою головою. Яка це для них втіха! Втіха для тих, хто їде, як і втіха для тих, хто з болем прощаючи їх залишається вдома..."

Ця стаття, що перед цілим світом зірвала облудну маску з брехливого мадярського лібералізму, звичайно, страшенно роздратовала мадярську патріотичну пресу та керуючі політичні кола. Але раз узявшись за цю справу, Бернсон розгорнув свою протимадярську кампанію з надзвичайною рішучістю та з власною собі ширістю. Він почав відтак цікавитися національними відносинами у передвоєнній Угорщині взагалі, через своїх знайомих і приятелів, збираючи про ці справи якнайдокладніші відомости та факти.

Вороги Бернсона не раз йому закидали непоінформованість або упередженість. Цей закид доводиться визнати зовсім безпідставним. Не знаю, чи можна знайти багато прикладів такої річовости й безсторонности у ставленню до спірних національних питань, як саме у Бернсона. Листування поета з цього приводу з його інформаторами є цього найкращим доказом. Кожну непередбачену та випадкову помилку у своїх статтях, він негайно виправляв, як тільки про неї довідався. Поет живо реагував навіть на неточности у перекладі його писань з цього приводу на чужі мови. Іноді з цієї причини він з ґрунту переробляв або виправляв деякі свої статті, коли у нього виринав сумнів щодо можли-

вості неточного або невірної її зрозуміння з боку читача.

В дальшому розділі буде мова про те, як Бернсон у своїй виступі з приводу тяжкого положення галицьких українців доторкнувся між іншим дуже актуальної тоді справи українського університету. Тут я хочу звернути увагу читача на те, як Бернсон на здогін рукопису своєї статті про це, за два дні посилав спішну листівку редакторові "Українische Rundschau", де пише: "Я бачу, що я не мав сказати, що львівський університет є русинський; це треба отже викреслити..." А далі поет пише, як слід виправити цей уступ. В іншому листі до цього ж самого редактора Бернсон виправляє помилку у французькому перекладі другої своєї статті з приводу української справи, пояснюючи, що згаданий переклад є поганий, не є живим, цебто, не має яскравості та точності переказу його думок. Або Ледерерові він на весні 1909 року писав: "Моя стаття про хорватів у Лондоні була так мізерно перекладена, що її доведеться ще раз переробити..."

Коли його статті на українські теми викликали гостру й образливу для нього полеміку з польського боку, Бернсон в листі до д-ра Кушніра, не радить відповідати на особисті напади, але давати нові докази на захист самої справи, якщо буде в цьому потреба. "Я готовий до цього, — писав поет, — але передовсім мушу довідатися у чому річ?"

Як бачимо, скрізь і завжди надзвичайна обережність і річевість, так характерні для Бернсона. Раз-у-раз, підкреслюючи, яке велике значіння для пропаганди національних змагань має прихильне ставлення світової громадської думки, він був рішучим ворогом будь якого баламуцтва або однобокості у писанню про ці справи в пресі.

Вернемося тепер знову до його зацікавлення долею австро-угорських поневолених народів. За інформаціями з цього приводу він звертався до чеського журналіста — Ледерера, що перший ознайомив його з долею словаків. Цей чеський письменник у свою чергу попросив проф. **А. Поповіча**, автора тоді відомого твору "**Великоавстрійські Злучені Держави**", щоб він поінформував Бернсона про положення угорських румунів. Крім цього цей чеський інформатор норвезького поета написав до редакції поступового хорватського часопису "Pokret", щоб вона прислала Бернсонові фактичний матеріал про хорватську справу, у той час

дуже гостру та актуальну. Коли у 1908 р. Бернсон приїхав до Риму, він запросив д-ра Ледерера, щоб відвідав його у Вічному Місті, де на протязі тижня щодня мав з поетом побачення й розмови про національні справи в австро-угорській державі.

В останньому своїй листі до д-ра Кушніра Бернсон виключно писав про долю поневолених австро-угорських народів. Подаю тут у перекладі зміст цього цікавого листа, що яскраво змальовує ставлення поета до питання поневоленої нації взагалі.

"Високоповажаний пане, — писав він. — Я маю звязки із угорськими словаками, але не з румунами та русинами. Німці (угорські) знайшли палкий захист в книжці **п. Кече** — Подорожні листи з Угорщини. — Але інші угорські народи мусять також мати своїх оборонців, які могли б мені постачати вірогідні інформації. Чи не могли б Ви мені у цім допомогти? Про все, що може оскаржувати уряд і що торкається національних болячок та волі, треба мене інформувати таким чином, як цього вимагає положення справ. Я хотів би бути ознайомленим також з історією боротьби за останні роки. Якщо б Ви мали якісь поради до мене з цього приводу, то не зволікайте з цим. Я радо служитиму та робитиму все так добре, як тільки зможу..."

Так ґрунтовно підготовляючись, Бернсон 15 листопаду вмістив на сторінках віденської "Neue Freie Presse" свою відому статтю — "**Найбільша промисловість Угорщини**", що була знищуючою критикою мадярської винародовлюючої політики.

Безпосереднім приводом до неї була кривава подія, що сталася 27 жовтня 1907 р. у словацькому селі Чернова, недалеко від Рожемберку. Тут підчас висвячування словацького костела, мадярські жандарми вбили 15 словацьких вірників, які не хотіли, щоб цю церкву, збудовану за їхню кривавицю, висвячували мадярські ксьондзи.

Бернсон починає свою статтю згадкою про цю черновську трагедію. "15 мертвих, — пише він, — стільки ж ранених, багато більше легкоранених і увязнених, ось ціна, яку нещодавно треба було заплатити Угорщині за висвячення словацького костела. Поза межами Угорщини, — продовжує поет — ніхто не годен зрозуміти подібну нікчемність. Гр. Аппоній, що обіцяв зя-

сувати ці події тим, хто живе поза Угорщиною та їх не розуміє, на жаль, не має на це часу. Він дуже зайнятий новим шкільним законом. Він мусить укоськати учителів, які не знають мадярської мови. Він мусить замінити їх іншими, що знають цю дивну мову. Він мусить позачиняти школи, де не має навчання мадярською мовою та позакладати замість них такі, де вживатиметься тільки ця мова. Він взагалі не має часу й я гадаю, що зможу його виручити. Чи не схочете, пане редакторе, дати місця для оголошення цієї моєї заяви, складеної на підставі інформацій з цілої країни...”

Потім заки перейти до зясування самої справи, якій присвячена ця його стаття, Бернсон нагадує один дуже цікавий мовний проект з історії Пруссії з доби Фридриха Великого.

“Ви певно читали, — пише він, — історію Петра Мавпертуїза (1698—1759) та історію мудрого його проекту, який він запропонував Фридрихові Великому, історію добре відомої ради, як зробити так, щоб увесь нарід умів балакати латинською мовою? Для цього король має оточити частину країни неперелазним муром. Відтак позабирати у батьків по змозі багато дітей та оселити їх за цим муром, де б вони від ранку до вечера балакали тільки латинською мовою. Цей проект, що був так на диво практичний, свого часу, як відомо, влучно оцінив Вольтер. Але здійснення його доля доручила мадярам, цьому геніяльному народу. Мадяри збудували такий мур, — це мадярські кордони, — що є непереможним в наслідок історичного героїзму мадярів. Вони мають також людей для навчання: це прихильники Великої Угорщини, озброєні книжкою, законником, батоном та рушницею. Ці вчителі заводять у школах мадярську мову; мову якої я не знаю, але яка, неначеб то, нагадує турецьку й тому є вищою за латинську. Мотив тієї їхньої поведінки дуже простий. Немає досить мадярів: мадяри у своїй державі творять меншість. Приріст населення в них незначний, Бог знає чому. Тому треба фабрикувати мадярів.

Так отже виглядає найбільша мадярська промисловість. Є спеціальною властивістю прихильників Великої Угорщини уважати все, що вони роблять за найбільше у світі. Нещодавно я довідався з одного мадярського часопису, що між словаками та мадярами приблизно така різниця, як

між ескімосами й норвезцями. Але ці мадярські ескімоси дали великих людей, як Петефі та Кошут. (Петефі --- великий мадярський національний поет, а Кошут --- відомий мадярський національний діяч та революціонер. Оба вони були словацького походження --- О. Б.). Великомадярські ескімоси стоять отже куди вище за решту ескімосів. Чи ж це не дивно? Масакра у Черновій є подекуди прикладом цієї найбільшої мадярської промисловости. Ми розуміємо це: мовляв, кожен служить Богу, як вміє...”

Бернсон яскраво змальовує далі мадярську політику щодо угорських поневолених народів та стверджує небажання цих останніх бути якоюсь сировиною для фабрикації великомадярів. Він глумливо висміює великомадярський патріотизм, яким, звичайно, прикриваються мадяризаторські заходи будапештської політики: “Коли великомадяр, балакає про щось, — глузує поет, — що не є правда, то він уживає патріотичної мови. З цього боку мадяри придбали неімовірну зручність, нам недосяжну й видко зумовлену їхніми расовими прикметами...”

Відтак Бернсон знову змальовує на кількох яскравих прикладах засоби мадярської винародовлюючої політики, зокрема зупиняючись на кривавій події у Черновій. Він показує, як переслідуються мадярські недержавні народи під закидом панславізму або пангерманізму. Нарешті він пригадує відомі мадярські шахрайства підчас виборів та про обіцянку угорського короля завести в Угорщині новий демократичний виборчий закон, що забезпечував би політичні права немадярських поневолених народів. На цю обіцянку він навязує кінець своєї знаменитої статті. — “Всі ми, — кінчає він її, — стоїмо у напруженню, немов на перегонах! Ми більшість ставимо на королівське слово; але багато дехто ставитиме на великомадярів та на їхню подивугідне вміння патріотично балакати. Тут розходиться про найбільшу мадярську промисловість! Чи має вона розвіятись по вітру порохнею? Або чи таке може статися з королівським словом?”

Ця стаття була тільки вступом до дальшої дуже палкої й рішучої акції Бернсона проти злочинів мадярської національної політики. Свої статті з цього приводу, в яких поет на підставі точних інформацій та обурюючих фактів з практики цієї політики таврував безоглядно мадярський захланний шовінізм, він вмещав на сторінках згаданого по-

переду мінхенського журналу "Marz", водночас оголошуючи їх також у часописах французької, англійської та італійської преси.

Маляри звичайно сатаніли від люті. Вони змобілізували цілий свій апарат державної пропаганди. Випустили спеціальну книгу проф. М. Кеча проти Бернсона, де, зрештою, не заперечувався факт мадяризації національних меншостей в Угорщині, але цей виправдувався мадярським державним ідеалізмом. З другого боку робилися спроби приєднати самого Бернсона для мадярської справи, вплинути на нього таким чином, щоб він з ворога мадярів став їх приятелем. Але все це було марне. Норвезький велетень був невимолним. Молотом своєї їдкої критики та дошкульного глуму він безоглядно розбивав паперові твердині мадярської шовіністичної брехні. А коли відтак Будапешт свою лють і пімсту виливав на бідолашних словаків, жорстоко переслідуючи найменші прояви їх національного життя та немилосерно караючи сміливих провідників цього обездоленого народу, то Бернсон ще гостріше ганьбив ці нові злочини божевільного мадярського шовінізму, зокрема ж зловживання підчас парламентських виборів. — "Я син вільного народу, — писав він у 1908 році, — що сам собі є паном. Ані у нього, ані у жадного іншого скандинавського народу невідомі виборчі шахрайства. Обріхувати нарід підчас виборів, на мою думку, це таке саме, як отруїти воду у криниці. Фалшувати вибори! Які ж законодавчі збори можуть з них вийти? Яка буде моральність людей, що переводитимуть такі закони?"

Бернсон зриває маску із славетної мадярської виборчої геометрії, що штучно викроювали виборчі округи на шкоду немадярської людности цієї держави, а відтак глузує з угорської національної статистики, яка збільшувала число мадяр за рахунок немадярів. Він питає відтак: "Що сталося б, коли б два або два з половиною мільйонів англійців хотів хтось таким чином гнобити та мучити, як тепер гноблять два або два з половиною мільйонів словаків? Я питаю, які б це мало наслідки?"

Поет слушно стверджує у цій своїй статті, що політика національного утиску шкідлива не тільки для поневоленого народу, але небезпечна також для державної нації, бо розкладає її й підготовляє таким чином неминучий її розпад. "Тяжко повірити, — писав він, — щоб могла повстати ща-

слива батьківщина з брехні, нахабства або несправедливості, нащо відповідю буває звичайно лють і лицемірство".

Зрозуміло, що цей лицарський виступ Бернсона на захист обездолених словаків викликав серед цього народу безмежну вдячність і масове захоплення до поета. Словаки та чехи без огляду на політичні кордони соборно, мовляв, відгукнулися на ці виступи Бернсона. Його засипали сотками подяк. Чеське студентство послало йому художньо зроблену адресу з масою підписів, як вияв вдячності молоді. Поета зворушили ці масові прояви симпатій з боку словаків та чехів. На його хуторі в Авлестаді є чимало доказів цієї чехословацької вдячності.

Бернсон цікавився також **справою чесько-німецькою**, тоді неменш гострою, як тепер, коли вона загрожувала новою світовою війною. Чеські приятелі поета нераз кликали його до Праги. Він радо хотів відвідати столицю Чехії. Вертаючи з Риму до дому, він мав намір зупинитися у Празі. Однак обставини примусили поета змінити цей плян і з Італії напростець вертати до Норвегії. Відтак недуга Бернсона й смерть унеможливили переведення цього його наміру. Проте, він увесь час пильно стежив за бурхливим перебігом чесько-німецького спору на передодні світової війни.

Інформував його про істоту цього конфлікту згаданий вже чеський журналіст — Ледерер, переконуючи поета в тому, що він конче мусить приїхати до Праги, щоб на місці ознайомитися з цією справою, про яку закордон тоді був таксамо однобоко поінформований, як і тепер. — "Так Ви мусите їхати до Праги, — казав Ледерер, — й коли Ви нарешті будете в Австрії, то мусите відвідати нас..." Бернсона кликало до Праги товариство чеських письменників — "Май". Малося на увазі, що його приїзд до Чехії міг би внести певне заспокоєння у цей історичний спір. "Ми мусимо вас мати у Празі, — переконував поета його чеський інформатор, — і коли б ми мали вас з Абації привезти під конвоем жандармів". Поет на таке рішуче запрохання щиро сміявся, але поважно додав: "Коли б було у вас можливе якесь замирення!"

Це було приводом до розмов з нагоди німецьких протичеських бешкетів у Празі, що мали місце у той час та які водночас відбулися у Відні та у Хебі (Eger). Бернсон, що добре був поінформований про всі ці випадки, радив до-

кладно, але річево повідомляти про них закордонну пресу. — “Першою турботою, — на його думку, — має бути інформація чужини. Треба систематично спростовувати брехливі чутки ворожої пропаганди... Громадська думка це велика сила; треба тому придбати її на свій бік.”

У римських цих розмовах намічалася також програма можливого приїзду Бернсона до Праги. Поет мав певні сумніви щодо своєї ролі посередника у чесько-німецькій суперечці. З одного боку у нього були побоювання, щоб ця подорож не сталася приводом до нових ускладнень, щоб вона не зашкодила порозумінню поміж австрійськими народами замість допомогти цьому; щоб німці її не уважали провокацією. Ледерер тоді устійнював точку поглядів його земляків. Чехи, — казав він, — “не хочуть, щоб Бернсон став по їхньому боці; їхнім бажанням є, поінформувати його безсторонньо про німців та мадярів”. “Ми самі хотіли б, — продовжував він, — щоб також німці ознайомили вас зі своїми поглядами з приводу чесько-німецького спору. Ми не проти того, щоб зійтися з німцями при його з ними зустрічі. Такі спільні сходини бажав також Бернсон. Коли б вони могли здійснитися, поет радо би приїхав до Праги, щоб щиро та ясно висловити свою думку у цій справі. Проте, коли б він мав запрохання тільки з чеського боку, то все ж таки хотів би приїхати, але свою думку висловив би щойно згодом. Він хоче працювати для великої справи миру, але не як діяч на зразок гр. Аппонія, цебто — “без брехні та крутійств...”

З причин незалежних ні від поета, ні від його чеських приятелів, Бернсонові не пощастило побувати в Празі та особисто встрянути у розв'язання складного та історією дуже запутаного чесько-німецького спору, що на передодні його смерті безнадійно погіршився. Проте, поет, на підставі особистого листування й преси, уважно слідкував за тим, що діялося в Австрії та особливо в Празі. На весні 1909 р. він двічі в листах до Ледерера вертається до цього питання. В однім з цих листів він писав: “За демонстраціями у Празі я стежив з двох боків” (цебто на підставі чеської та німецької преси — О. Б.). Вже в агонії перед смертю, як про це сповіщав Ледерера син поета — Бернсон маячучи в гарячці, згадував про австро-угорські поневолені народи, їхні кривди, боротьбу, визвольні змагання, що все так близько захоплювало його душу та зворушувало серце.

Коли Бернсон помер (1910 р.), то тільки лише чеська преса й громадська думка могли виявити прилюдно свій жаль з цього приводу. Мадярський гніт дозволяв словакам лише мовчки сумувати над смертю свого великого норвезького приятеля та оборонця. Свого часу, після першого виступу поета на їх захист, вони подякували йому такими зворушуючими словами: “Ваш голос залунав, немов голос могутнього Архангела - охоронця. Ми не маємо культурної установи, що могла б Вам подякувати за Ваш цей знаменитий чин, що промовив до цілого світу. Всі наші культурні установи зруйновані. Ви з'явилися перед нами, немов героїчний вікінг, що несе нам тепло сонця від північних льодовиків...”

Зате, коли у грудні 1932 року Норвегія святкувала соті роковини уродин свого цього велетня, визволена Чехословацьчина масово відгукнулася на цей ювілей. Великі свята з цього приводу були влаштовані як у Празі, так і у Братиславі. Про заслуги Бернсона для чехів і словаків говорилося по радіо. Відмічений цей ювілей був також у чехословацькому парламенті та сенаті. Вся чехословацька преса 8 грудня 1932 р. присвятила вступні статті пам'яті великого норвезького поета, згадуючи при цій нагоді все, що він зробив перед війною на захист словаків. З цієї нагоди вийшло звичайно кілька книжок, де докладно з'ясовувалося становище Бернсона до словацького питання. В одній з них автор каже: “Мабуть ще ніколи перед тим словацьке громадянство не відчувало при висловленню чужого імені такого обожування та вдячності, з яким згадувалося прізвище Бернсона — великої людини та великого поета...”

Чехословацьке міністерство освіти випустило з нагоди цього ювілею словацьку летючку для школярів, яку написав відомий дослідник словацького письменства, професор А. Пражак. “Словацька Ліга” у Братиславі видала гарну брошуру К. Ріпачка про життя й діяльність поета. Крім цього чеські та словацькі делегати взяли участь у великих ювілейних святах, що були влаштовані у столиці Норвегії. Дивним збігом обставин чехословацьким амбасадором в Осло був тоді словак — Гурбан, той самий, що переклав на словацьку мову згадану попереду статтю Бернсона “Найбільша мадярська промисловість” і був за це покараний в'язницею. А чехословацький міністр освіти, також словак — Дерер, у своїй ювілейній статті на сторінках “Прагер Прес-

се” підкреслив авторитетне значіння виступу Бернсона на захист словаків (у 1907 р.) для цілого культурного світу. Ніхто не смів закинути поетові будь яку заінтересованість у цій справі, яку він так палко боронив. “Бо тут промовляв до світу, — писав Дерер, — не політик, що має на увазі певну користь для свого народу, його державного положення або якісь інші політичні завдання. Тут виступила людина та ідеаліст, поет і мислитель, велетень століття, який безкористо хотів служити тільки правді та справедливості.”

На передодні світової війни ще одна національна справа в Угорщині привабила увагу міжнародного загалу: **мадярсько-хорватський** конфлікт у звязку із сербо-хорватським порозумінням у цій державі, до якого дійшло у 1905 році та соборницькими змаганнями югославського населення угорських провінцій. Цьому питанню, яке під впливом Сербії, що була югославським державним Піємонттом, набувало особливо актуального значіння для Австро-Угорщини, природно, багато уваги присвячував не тільки Будапешт та Відень (напр. проект австро-угорського **тріялізму**, тобто об'єднання всіх югославян цієї держави в окрему автономну країну під габсбургською династією, а таким чином перетворення дуалістичної (подвійної) будови цієї держави у тріялістичну, тобто потрійну), але й закордон. З цього боку зокрема цікаві джерельні праці англійського історика **Сетона-Ватсона**, особливо ж велика його книга — **Югославська Справа**. Мадярські урядові кола хотіли скомпромітувати в очах європейського загалу югославські визвольні змагання й з цією метою на весні 1909 р. влаштували у **Загребі** монстр-процес проти сербсько-хорватської коаліції, оскаржуючи її прихильників у державній протимадярській зраді. Цей процес був прокуратурою побудований на підроблених ріжних документах і матеріялах. **Проф. Масарик** довів це річєво у своєму пізнішому процесі проти віденського історика Фриджунга, який боронив автентичність цього оскаржувачого матеріялу, хоч проф. Масарикові пощастило зібрати докази, що вони є підроблені й що були зфальшовані на розказ і при співучасті австро-угорської дипломатії та навіть віденського міністерства закордонних справ. Головним винуватцем щодо цього була австро-угорська амбасада у Бєограді, яка використовувала з цією метою послуги одного провокатора, котрого також відкрив проф. Масарик. Він

енергійно встрянув у загребський процес. Вніс з його приводу інтерпеляцію до віденського парламєнту, в якій оскаржив тодішнього австрійського міністра закордонних справ **гр. Еренталя**, як спільника у цій кримінальній справі. Звичайно, що вся світова прєса дуже цікавилася цим процесом та протисербською змовою Австро-Угорщини, яка згодом була приводом до Сараєвського замаху та катастрофи 1914—1918 років. Відомий англійський журналіст **В. Стід** та згаданий вже історик Сєтон-Ватсон енергійно підтримували проф. Масарика у цій його акції, що мала на меті завчасу запобігти світовій війні, коли б Відень на послугах Берліну не рішив викликати її за кожду ціну.

Річ ясна, що й Бернсон не міг не відгукнутися на цю кривду, жертвою якої були угорські хорвати та серби. Через загребський часопис **“Покрет”**, що був органом сербо-хорватської коаліції, поет, про що згадувалося вже, був докладно поінформований про стан річей у Хорватії. На сторінках французького часопису **“Le Courrier Europeen”**, що перед війною був трибуною всіх поневолених народів, він виступив на захист жертв загребського процесу. У лондонському **“Times”** він спеціально писав про хорватське питання. У листі до Лєдерєра (з квітня 1909 р.) поет згадує про **“ганєбні переслідування хорватів”**, а далі додає — **“Оце саме я послав дещо про це до “Times”**. Можливо, що цей часопис не захоче так багато писати про цю справу; аджеж він був добре про ню поінформований. Але я знайшов новий спосіб, як це зробити”. За деякий час Бернсон скаржився своєму чеському приятєлєві, що цю його статтю поганєно переклали в Лондоні й що він мусить її ще раз переробити. Це листування Бернсона є доказом, як живо його цікавила та обходила доля угорських хорватів і сербів та як він намагався звернути увагу світової опінії на тяжке їхнє положення. Своїм звичаєм і керуючись мотивами безсторонньої справедливості та правди, Бернсон безоглядно критикував хиби політичної поведінки австро-угорських югославян, зокрема закидаючи їм незрозумілий лєялізм щодо Відня, хоч австрійсько-мадярська влада жорстоко переслідувала своє югославське населення. Не подобалося також поетові, що у своїй протішведській акції за самостійність Норвегії завжди йшов навпростець з гордо піднесеним прапором визволення свого народу, дипломатичне крутіїтво австро-угорських югославян, які затаювали свої соборниць-

кі ідеали у межах навіть цієї монархії. Недуга та смерть Бернсона поклала передчасно край цим його заходам на захист австро-угорських сербів та хорватів, не давши йому змоги широко розвинути цю акцію... Проте, зроблене ним у цім напрямі, на завжди придбало для поета великі й щирі симпатії серед усіх югословян.

З приводу інших національних питань Бернсон забрав голос більш принагідно. Так напр., виступаючи на захист словаків, він кожного разу підкреслював неменш тяжке положення усіх поневолених народів в Угорщині: **румунів, німців**. Цікавила його спеціально доля угорських **закарпатських українців**. За матеріялами з цього приводу він звертався до д-ра В. Кушніра, що був його інформатором про українські справи взагалі. Але смерть перешкодила поетові порушити закарпатське питання перед цілим світом.

Три передвоєнні держави, де національні справи були особливо напружені та актуальні, себто: Австро-Угорщина, царська Росія та Німеччина, найбільше постачали поетові матеріялу для його прилюдних виступів на міжнародньому коні у ролі оборонця поневолених народів.

У цім розділі ми ознайомилися головню з його ріжними виступами у справах поневолених народів Австро-Угорщини. В слідуючому буде мова про те, що зробив Бернсон для **української справи** по обох боках Збруча. А тут наприкінці цього розділу хочу ще пригадати, що у царській Росії його увагу крім українського питання, приваблювала ще **фінляндська справа**, а опріч цього жорстоке переслідування жидів московським чорносотенством та нелюдське катування **політичних в'язнів**. Серед тих, хто протестував в Європі проти погромів жидів та масакрів революціонерів у царській "тюрмі народів", Бернсон завжди був одним з перших, безоглядно й рішучо тавруючи ганебні злочини реакційного царизму. З Фінляндією норвезького поета звязували давні особисті зносини й знайомства. Тут він був популярний, як селянський письменник та як норвезький самостійник. Особливо його драма "**Рукавичка**", що трактувала справу відносин між чоловіком і жінкою та вирішувала її в користь повної жіночої рівноправности, мала живий відгук у цій країні "тисячі озер". По звязку з цим Бернсон обїхав всю Фінляндію, виступаючи скрізь з його славетним

викладом про "Одно- та многоженство", захищаючи перше. Цей його виклад викликав скрізь дуже бурхливі суперечки серед загалу. Звичайно жінки були за Бернсона, натомісць — чоловіки — проти.

Коли у 1899 році царська влада розпочала брутальний похід проти краєвої автономії Фінляндії, на що вся Європа відповіла масовим протестом, численними петиціями й навіть міжнародньою делегацією до царя Миколи II, Бернсон як поет та журналіст, ревню боронив цього північного Давида проти московського Голята. В 1903 р. він присвятив цій героїчній боротьбі малого фінського народу спеціальну поезію "**За Фінляндію**".

Світова опінія перед великою війною була чуйніша на політичний утиск і національний гніт, ніж післявоєнна Європа, по рукам та ногам звязана версальським миром, який скасував неволю одних народів, щоб закріпачити інші. Перед 1914 р. кожне погвалтовання прав поневолених народів, де б воно не сталося: у Познанщині чи в Ельзасі, в Угорщині або у царській Росії, — завжди було рішуче затавроване одностайним засудом **усього** культурного людства. Протестували світочі міжнародньої науки, письменства, мистецтва. Протестували міжнародні установи та товариства. І до цих протестів тодішні тирани мусіли прислуховуватися та з ними числитися. Вони не посміли їх нехтувати, як сьогоднішні диктатори.

Серед цих численних та авторітетних протестантів Бернсон усе був на першому місці. До його голосу прислухувався весь світ та вся громадська думка. У справах кривд і утиску чи то одиниць, чи то цілих народів, він був, немов, найвищим моральним трибуналом Європи, з яким числилося все культурне людство. Перекоаний та щирий пацифіст не тільки словом, але й ділом, невтомний каменярь порозуміння між народами та світового миру, Бернсон був живим сумлінням Європи й це тому, що мав горожанську мужність додумати кожную справу до кінця й до останніх її політичних висновків.

Великому норвезькому поетові чужа була політика компромісу або хвилевої кон'юнктури у цих питаннях громадської етики. З вірою пророка він навчав, що неволю й кривду треба у першу чергу поборювати **у власній хаті**, щоб мати право протесту перед світом. Він нещадно таврував фарисеїв міжнароднього пацифізму, що у себе вдома

були безоглядними денационалізаторами й сіячами міжнародної ворожнечі. — “Панове, — казав він, — що виступають у ролі апостолів пацифізму, у себе в хаті практикують ремесло гнобителів і знепокоювачів людей, або спокійно дивляться на те, як інші це роблять. Коли ви не поборюватимете усіма силами войовничу моральність, тоді боротьба проти війни є даремна. Коли ви не хочете з цим починати від себе, тоді є зайвим, щоб ви дозволювали прославляти себе на міжнародних конгресах, як апостолів миру.”

Ось чому, як слушно зазначив Сеай, смерть Бернсона не була тільки сумною втратою “для малої батьківщини, котру він вшанував своїм генієм, для поневолених народів, яких він захищав, але відчули її всі культурні нації...”

БЕРНСОН ТА УКРАЇНЬСЬКА СПРАВА.

З позаскандинавських національних справ українське питання було першим, що зацікавило великого норвезького поета. Довідався він про нього випадково, як і про інші національні справи. У 1903 р. у Відні заходами Р. Сембратовича почав виходити двох-тижневик “Ruthenische Revue”, завданням якого було інформувати чужину про українську справу та про національні змагання українського народу. Перше його число було розіслане всім видатним європейським вченим, письменникам, журналістам, політикам. Звичайно дістав його також Бернсон і відгукнувся на цей часопис листом до редакції. Не знаю чи хто з чужинців перед тим або й потім привітав з таким щирим захопленням боротьбу українського народу за волю, як норвезький цей велетень у своєму згаданому листі такого змісту:

“Ваші змагання викликають у мене подив та радість. Зо всіх дотеперішніх подібних змагань Ваші видаються мені найбільшими. Піднести 30 мільйонів українців (в оригіналі — русинів, бо тоді назва українець закордоном була мало ще поширена — О.Б.) до щаблю свідомого, освіченого народу, скинути столітнє ярмо, — така величава справа мусить кожного підбадьорити. Коли я про це довідався (до появи “Ruthenische Revue” я нічого не знав), моє життя стало багатішим та зросла моя надія у людськість. Я пильно стежу за кожним словом “Р.Р.”: все це так нове, свіже, справедливе й бадьоре, що воно полонить мою душу. Вітаю Вас та Ваше шляхотне діло”.

Коли “Р. Р.” на початку свого існування влаштувало міжнародню анкету з приводу заборони української мови царським указом 1876 року, Бернсон відповів на неї з власним собі темпераментом. Ось ця його відповідь:

“Російський міністр внутрішніх справ Плеве, це без сумніву найвидатніший представник московської брехні та утиску під цей час. Нещодавно він висловив думку, що Західня Європа не цікавиться українцями й що отже не треба звертати уваги на їх скарги. Я хочу тому прилучитися до тих, хто протестує проти цього. Всі, хто йдуть поруч себе без огляду на те, до якого культурного народу вони належать, уважають спробу російського уряду зрабувати 24 мільйонам українцям, що живуть у межах російської держави, їхню мову, а саме — шляхом заборони друку україн-

ських книжок або часописів, через заборону отримувати книжки та часописи українською мовою з іншої країни, через заборону українських промов на ювілеї свята великого українського поета (І. Котляревського у Полтаві 1903 р. — О.Б.), я кажу знову й ще раз підкреслюю, що всі розумні люди — чоловіки та жінки будь якого цивілізованого народу уважають цю спробу найбільшим ідіотизмом, про який коли будь чулося в ділянці культурного життя. Я не мушу тут згадувати про те, як Ви дивитеся на цю річ . . . ”

Таке було перше знайомство Бернсона з українською справою та його прилюдний виступ з цього приводу. На жаль, не заховалося листування поета з Р. Сембратовичем, як це виявилось після смерти цього редактора “Р.Р.” на початку 1906 року.

Його заступник д-р В. Кушнір в своєму некролозі Б. Бернсона згадує, що з цього листування він бачив у 1904 році одну листівку, писану з Італії, й де мова про **українське козацтво**. Про нього писав поетові Р. Сембратович, підкреслюючи вільнолюбні та демократичні змагання українського козацтва, чого ніяк не міг зрозуміти Бернсон, маючи перед очима ганебну контр-революційну роль й поведінку тодішнього царського козацтва. Сембратович післав з цього приводу поетові велику статтю, де зясував істотну різницю між українськими запорожцями та сучасним російським козацтвом на послугах царського режиму. Видно, що ці пояснення вповні задовольнили Бернсона. Річ ясна, що традиції українського козацтва могли придбати симпатії поета для визвольних змагань сучасної України.

На жаль, як сказано, листування Бернсона з Р. Сембратовичем десь загубилося після смерти цього українського журналіста.

Незабаром Бернсон мав іншу нагоду забрати голос в українській справі. До нього із Швейцарії звернувся український журналіст **Яр. Федорчук**, автор французької праці про відродження українського народу, прохаючи поета, щоб він написав передмову до французького перекладу німецької книги Р. Сембратовича: **“Царат у боротьбі проти цивілізації”**.

Бернсон радо відгукнувся на це прохання й написав для “Le Courrier Europeen” свою відому статтю **“Українці”**, переклад якої на нашу мову читач знайде в кінці цього нари-

су. Так він поставив українську справу перед цілою Європою, бо згодом ця його стаття появилася також у перекладі на німецьку мову на сторінках “Ukrainische Rundschau”, як від 1906 року почала називатися давніша “Ruthenische Revue”. Саме з приводу цієї статті завязалося невеличке, але дуже цікаве листування між Бернсоном та д-ром В. Кушніром.

У своїй передмові до французького перекладу книги Р. Сембратовича про царизм, Бернсон мав на увазі українську справу в межах бувшої царської Росії. Проте він трактував її вже у **соборницькому**, мовляв, обсязі, як це видно з вступних її речень:

“Ще досі існує в Європі нарід, що числить понад 30 мільйонів та якому під покришкою державної неминучости, рабується його мова та його народність, не кажучи вже про те, що позатим його гноблять і зневажають всіми можливими засобами. Двадцять вісім мільйонів цих людей належить до Росії, чотири до Австрії . . .”

На думку поета, саме факт такого гноблення поневоленого народу є жахливим доказом недосконалости, як християнської релігії, так і нашої цивілізації. Не має потреби переказувати тут змісту цієї сильно написаної передмови, бо далі у прилозі вона наведена у дослівнім перекладі. Проте, слід зокрема підкреслити кінцевий її уступ, де Бернсон так щиро виявляє свою симпатію до українського народу.

“Великий і непереможний український нарід, — каже він, — заслуговує того, щоб придбав все більше симпатій серед усіх вільних народів. У свята й вечерами, коли українці у своєму оточенню на землі своїх прабатьків співають так зворушуючі свої пісні, хай знають, що вони вже несамітні, що їх чують далеко навкруги! Хай знають, що їхні скарги подвоюють наше співчуття та наше обурення, аж доки вони не стануть визволеними!”

На початку цього століття **польсько - український спір** в Галичині набув дуже гострих форм. Поляки інфрмували про це світову опінію занадто однобоко й звичайно в протукраїнському дусі. В. Кушнір мав щасливу думку, коли звернув увагу Бернсона на тяжку долю й визвольну боротьбу австрійських українців. Він докладним листом поінформував поета про положення у Галичині й прохав його висту-

нити прилюдно з приводу утиску українців поляками. Це було на весну 1906 року. Бернсон негайно відповів на цей заклик листівкою, де передовсім висловив своє здивування з приводу того, що віденська преса виявляє таку байдужність до цієї справи. Водночас він зацікавився тим, чи українці взагалі мають звязки з впливовою пресою та запитав, чи він не міг би якось допомогти під цим оглядом?

Такий був вступ до написання відомої його статті **“Поляки, як гнобителі”**, поява якої у Парижі та Відні була свого часу справжньою міжнародною подією.

Зацікавлення Бернсона українським питанням в Галичині на початку 1907 року особливо активізував голосний у той час арешт українських студентів у Львові та демонстративна їх голодівка у в'язниці. В. Кушнір, що був серед заарештованих цих студентів, подав думку послати Бернсонові привіт з в'язниці. Це було зроблено. Ця листівка з підписами всіх заарештованих українських студентів пішла до Авлестаду, де була домівка поета у Норвегії. Окрім цього В. Кушнір після звільнення з в'язниці, негайно й докладно поінформував Бернсона про цю справу й знову прохав його виступити на захист українців, гноблених поляками.

На це Бернсон відгукнувся листом з 8. березня, де передовсім писав, що привіт з в'язниці дуже його зворушив, а водночас був переконуючим доказом того, як живеться українцям під польським режимом у Галичині. Далі він казав: **“Постараюсь зробити, що зможу. Я вже розпочав був працю, коли дістав листівку від українських студентів з в'язниці. Але ця справа потребує обміркування та приготування. А саме тепер я зайнятий чимсь іншим...”** Проте, у кінці згаданого листа Бернсон пропонує написати спеціальну статтю про це до паризького часопису *“Le Courrier Europeen”*, а водночас оголосити її також в якомусь німецькому органі преси, а ще краще в австрійському. Зрештою він годиться на видрукування її також в *“Ukrainische Rundschau”*, коли б це було бажанням редакції цього журналу. Словом, він хоче як мога найбільше прислужитися для української справи. — У найближчих днях обіцяє він надіслати свою статтю. — **“Я сподіваюсь, — кінчає він цього свого листа, — що вона матиме вплив”**.

За пару день В. Кушнір одержав від Бернсона другого листа, що був безпосередньою відповіддю на листівку українських студентів з в'язниці. Я наводжу тут його в українсько-

му перекладі, як цікавий документ, що яскраво характеризує постать великого норвезького поета.

“...Українські студенти, що були в'язнені жорстокою польською владою доти, доки вони не перевели голодівки, послали мені з тюрми листівку з численними підписами. Я мабуть не зможу їм краще віддячитися за цю шану, як повідомленням, що моїм наміром саме було знова порушити українську справу й цим разом виключно проти поляків. Тимчасом українські студенти своєю листівкою звернули увагу цілого світу на свою справедливу справу та на своїх споконвічних гнобителів”.

17 березня 1907 р. Бернсон знову пише редакторові *“Ukrainische Rundschau”* та сповіщає його, що обіцяна стаття вже вислана для перекладу й десь за два дні рукопис її буде у Відні. Одночасно французький її переклад має вийти у *“Le Courrier Europeen”*, якщо буде на це згода редакції *“Ukrainische Rundschau”*. **“На мою думку, — пише далі поет, — добре було б вмістити цю статтю в одному, або у кількох австрійських часописах, як також у Німеччині. Я даю свою згоду на це. Якщо у ній є деякі неточности, то треба їх виправити. Чи не варто було б її дати до італійської преси? Напр. до римського *“Spettatore”*?”**.

В історії українського визвольного руху не має мабуть другого прикладу, щоб якийсь чужинець, а до того ще так видатна людина, як Бернсон, з такою справді зворушуючою уважністю клопотався про те, як найкраще поінформувати світову громадську думку про тяжку неволю й героїчну боротьбу за волю України. 18 березня поет посилав В. Кушнірові дальшу листівку, залучуючи до неї кільканадцять своїх візитівок, з якими радить посилати його статтю до різних австрійських часописів. При цій нагоді він запитує редактора *“У. Р.”* — **“Щоб Ви сказали про якийсь неавстрійський орган? (*“Frankfurter Zeitung”* або *“Berliner Tageblatt”*). Або Ви може волієте тільки свою *“Рундшау”*? Робіть, як хочете.”**

3. березня надійшов рукопис статті поета: **“Поляки, як гнобителі”**. Два дні пізніше прийшла наздогін його листівка, де автор виправляє фактичну помилку у своїй згаданій статті, а саме про те, що львівський університет український. За кілька день, не маючи ще з Відня повідомлення про одержання цієї статті, він запитує, чи редакція *“У.Р.”* дістала її вже та чи виправила в ній можливі фак-

тичні помилки? При цій нагоді він нагадує, що одну помилку сам виправив: львівський університет утравістичний, а не український, як він у перше написав. Він прохає, щоб при виправленні помилки негайно сповістити редакцію "Le Courrier Europeen". Його цікавить також, де саме вийде ця його стаття?

Між тим поет дістав повідомлення з Відня про одержання його статті, на що він відповів листівкою з 3 квітня, де виправляє помилку в її перекладі. "Там говориться, — пише він, — що французька революція намагалась впорядкувати аграрні відносини. Навпаки, вона забула про це та оминула цю справу..."

Повторюю ще раз, це рясне листування Бернсона є красномовним доказом того, з якою любовю та великою уважністю ставився він до визвольних змагань українського народу.

Д-р В. Кушнір, публікуючи після смерті Бернсона (1910) його листування з приводу українського питання, у поясняльних додатках до нього подає історію оголошення друком знаменитої статті поета про українсько-польський спір у Галичині. Редактор "У.Р." каже, що йому не тяжко було перебороти зовсім природне бажання затримати цю статтю тільки для свого журналу. Аджеж йшло про те, щоб надати їй якнайбільшого розголосу в австрійській та у німецькій пресі в інтересах української справи. На жаль він не мав ще тоді більших звязків з віденською журналістикою, щоб належно завдоволити бажання поета про широке розповсюдження його статті. З віденських часописів вмістив її поступовий та демократичний щоденник "Zeit". Вона мала вийти того самого дня у Парижі та у Відні, але через недогляд появилася у столиці Австрії на день сворше, а саме 4. травня. Також в "Ukrainische Rundschau" вона вийшла в травневому числі цього журналу. Вражіння, яке ця стаття викликала в Австрії, було величезне й просто сензаційне. Поляки відгукнулися на неї, як на національну образу. Бернсонові у тій самій "Zeit" відповів відомий польський письменник **Г. Сенкевіч** та музикант — **Падеревський**. Вся польська преса подратовано, а тому несправедливо, напала на Бернсона. Вона його безлично лаяла. Я вернусь до цього далі. Тут насамперед треба зупинитися на змісті цієї статті.

Автор починає її трохи здалеку, пригадуючи середньовічний забобон про сатану, якому запродувалися за життя живі людські душі, що бажали насолоди й щастя на цьому світі, аби відтак після своєї смерти спокутувати цей страшний свій гріх вічними муками у пеклі. Бернсон влучно підкреслює з одного боку суспільне тло цього забобону, а з другого — вмиле використання його католицькою церквою в інтересах її панування. Поет запитує далі, чи цей забобон, говорючи образно, був так зовсім безпідставний? Чи цей сатана, як громадсько-руїнницька сила, не живе і не діє ще й досі? — "Я маю на увазі, — пояснює він свою думку, — звичайно, не павшого янгола богословів й взагалі жадну окрему постать. Я маю при цьому на думці — звірчий інстинкт, що криється у косматій праглибині кожного народу та який сприяє здичавінню борця й ожорсточенню боротьби (підкреслення моє — **О.Б.**). Ані один нарід не є вільний від цього. Кожен має свого сатану. В сднім, або у другому менті, іноді навіть у багатьох йому вдалося бути рішальним чинником. О сатана! Але в історії жадного народу він не виступає так часто, як в історії нещасної Польщі. Я оце знова її перечитав, що забрало мені багато часу, бо на кожному кроці я мусів зупинятися, не можучи читати далі".

Бернсон відтак дає яскраву характеристику польської національної вдачі, яку слід тут навести, бо вона все актуальна.

"Мабуть не має серед нас народу більш блискучого. Сильний, гарний, талановитий, сіяючий у кожному свому чині, герої лицарства, свого часу, без сумніву, найгарніший квіт у лицарських змаганнях. Проте, коли б я мав сказати, що привело цей нарід до так жахливого занепаду, то я не назвав би у першу чергу небезпечне положення його країни, бо для інших народів таке положення спричинило б їх велич; я не сказав би також, що це головні провинили установи цього народу, або скорше їх брак, як таксамо не перевага шляхти та вічна боротьба в його лоні між великим і дрібним панством, божевільна туга панування серед магнатів, грабіжництво церкви, обезправлення міщанства, зруйнування й приниження селянства, божевільні війни ітд. ітд., бо все було лише наслідком одної великої причини, а саме — своєрідного його дикунського індивідуалізму, його скаженої жадоби, його порожньої та нестриманої захланности,

його ненаситної віроломности, або безмежної легковажності... О сатана, о сатана! Майже завжди й скрізь з'являється він впоперек дороги, руйнуючи все, що у Польщі впродовж століть було вигадано й зроблено великого та шляхотного, всі неімовірні жертви цього нещасного народу, всі сумні передбачення й остороги тверезих його синів..."

Поет майстерно далі змальовує цього сатану польського народу, що, немов, величезний нетопир своїми крилами вкриває польські соймові засідання, або у постаті блазня стоїть десь у кутку, щоб у драматичному менті вибухнути несамовитим сміхом, від якого кров стигне в жилах присутніх. Іноді цей сатана може сидіти навіть у біскупських капелюсі посеред святочних зборів.

"Якже може хтось твердити, що сатана вже помер! Правда бо є, що сатана не помер ще у життю жадного народу, то як міг би померти серед народу, що був завжди найдужчим? Для цього поляки самі за безсмертні!"

Щойно після цього мальовничого вступу Бернсон переходить до політичної дійсності польської сучасности. Він нагадує поведінку польського посольського представництва у першій російській Думі. Революція 1905-06 років висунула передовсім на порядок дня аграрну справу. З цього приводу було порозуміння між всіма народами царської імперії. Осторонь лишилися тільки поляки, власне думське — "Коло Польське". У ньому сиділи нащадки тих, хто колись безоглядно та жорстоко утискував закріпачених селян для кращої втіхи свого національного сатани. Проте, полякам незручно було отверто заявити своє "Ні". Тому вони всякими крутіствами намагалися завалити селянську справу у Думі.

Іншим пекучим питанням у той час була національна справа, а саме домагання краєвої автономії для всіх поневолених народів царської імперії. Але, як пише Бернсон у цій своїй статті, — "Польський Клюб" у Думі відповів на цю вимогу своїм "Ні". Цим разом навіть без застережень. Чому? Бо, як казали польські послы до Думи, це означало б, що автономію довелось б дати також Україні, Білорусі та Литві. "Але ці країни колись мусять знову належати до Польщі". Поет відтак на підставі статистичних даних доводить безпідставність польських зазіхань на ці землі, а далі пише: "Решта Європи на разі зовсім не зауважила цього. Але коли була розв'язана Дума й делегати зіхалися у Виборзі для про-

тесту, тоді поляки також зішлись, щоб протестувати проти цього протесту. Так ми та інші прозріли й тоді щойно побачили, що польські лицарі волі стали по боці влади, бюрократії та реакції. Тоді ми побачили, що польські обшарники посилають до царя делегації та телеграми про те, що він має зміцнити виборчий закон, бо теперішній є загрозою для культури. Тоді ми почули, як Грабський, — член Думи, — цілком отверто заявив: — "Якщо влада уділить автономію Великопольщі (себто — Польщі, Україні, Білорусі та Литві), тоді ми присягаємо, що впродовж двох місяців кожен революціонер у Великій Польщі буде змасакрований." Як бачимо, сатана все ще не перевівся. Навіть ця мова стара — буде змасакрований! Чи може хтось припускає, що польська шляхта в Галичині інакше думає? Правда, там відносно подекуди інші, а тому також їх вияви. Але таксамо, як Коло Польське у Думі було у порозумінню з царським урядом, щоб з його допомогою знова захопити для поляків старі провінції, рівнож галицька шляхта віддавна вже вступила у спілку з австрійською владою, щоб гальмувати розвиток українців".

Автор далі змальовує дійсний тогочасний стан річей у Галичині на підставі статистичних даних, слушно нагадуючи, що коли "фальшуються вибори, шкільні приписи, то чому не можна було б фальшувати також статистику? Адже ж робити це є звичаєм гнобителів. З цього боку поляки не творять виїмку. Але висліди цього є чимсь своєрідним і виїмковим: українські селяни у Галичині, коли порівняти їх з селянством цілої Європи, живуть у найскрутніших умовах існування. І коли поляки нахваляються тим (як це вони недавно робили проти мене), що вони дуже подбали про українських селян, тоді з бідолашних хатин з глиняною долівкою, можуть вийти сотки тисяч мізерних обдертих, понуродивлячихся чоловіків, жінок та дітей з вигуками: — Ви кажете неправду. Ось, подивіться на нас!"

Бернсон пише далі, що про це багато дещо можна було б сказати. Але, як досвідчений журналіст, він не хоче переважувати своєї статті й тому обмежується тільки подіями з останніх днів. Поет переказує отже відомий січневий епізод з історії боротьби за український університет у Львові, про що тут згадувалося вже попереду. Ця подія, на його думку, привабила увагу не лише Відня, але цілого світу. — "Так розплющилися очи, — каже він, — і ре-

шті Європи. Чи є можливо, запитували ми один другого, щоб поляки, які самі розпучливо боролися та боряться за свою рідну мову, так зрадницьки й мовчки переслідували інших за те саме, що й ці хочуть заховати свою мову? Коли б хтось хотів тепер знова перечитати польську історію, тоді б він побачив, що віддавна вже “справжній поляк” поняття свободи дуже тяжко не може зрозуміти інакше, як тільки волю для себе робити й дозволувати все, що тільки захоче його сатана. Одним словом, це — “панська мораль”!

Бернсон підкреслює відтак загальні симпатії та подив цілого світу до героїчних визвольних польських змагань у XIX ст. Він нагадує, що поляки боролися завжди та скрізь, де розходилося про волю поневолених народів. Він стверджує також, що Польща дала у минулому столітті великих поетів-співців визволення та свободи. Словом, що поляки мали по цілому світі багато приятелів. Я звертаю увагу на це, щоб довести, як несправедливі були напади на Бернсона з польського боку за цю його статтю в обороні галицьких українців. Поляки закидали їй безпідставну ворожнечу проти польського народу. Це неправда. Стаття Бернсона — “Поляки, як гнобителі” — зовсім не полякожерча. Бернсон у національних справах ніколи не був упередженим ворогом або некритичним приятелем. Це суперечило його вдачі та його світоглядові. У кожній такій спірній справі він завжди вислуховував також “другу сторону”, а взагалі мав завжди тільки одно бажання: бути зовсім справедливим і безстороннім; виявити чисту правду й боронити покривдженого. Тому, підкреслюючи з одного боку кращі моменти з історії польського народу та визвольного руху, він водночас отверто критикував відемні ознаки польської національної вдачі, зокрема ж звертав увагу на **суспільний та національний утиск**, що дуже характерні як для старої, так і нової Польщі. Бернсон особливо нагадує нехтування дуже важної для Польщі аграрної справи. В ній він додає ключ до вирішення польського питання взагалі. “Бо ми бачимо, — каже він, — що через неї веде шлях до відбудування й волі Польщі, а вони цього не бачуть”. Осліплені, мовляв, своїм сатаню. Ще сьогодні, після двадцяти років існування відновленої Польщі, всі ці закиди Бернсона зперед 30 років лишаються у повній силі.

Цікавий останній уступ знаменитої статті поета, про

яку тут мова. Він торкається характеристики українського народу.

“Пошанигідний український нарід, — пише поет, — незабаром стане актуальною справою преси усього культурного світу. Бо тепер всі ми знаємо нарешті, що вимогу поладити земельне питання було поставлено перед російською революцією, а відтак прийшло на порядок денний Думи, завдяки цьому старому народові. Звичайно, цю справу можна відсунути осторонь, її можна перекрутити, але неможливо вже її зовсім відкласти. Тому вона дійде до всіх народів, щоб врешті знайти своє виявлення. І чи не дивно, що нарід засуджений на поталу дарує всім нову законодавчу силу для справедливості та щастя народів? Зародок цього є в його стародавнім громадським устрою. Народня душа так здорова й життєздатна, річ ясна, не може вже вмерти”.

Обі згадані статті Бернсона, що були присвячені українській справі, — викликали велике обурення серед польського загалу й зокрема преси. Виступ поета на захист українського народу уважався з польського боку нетактовним, якщо не безличним просто втручанням сторонньої людини, мовляв, у чужі не свої справи. А назагал Бернсонові закидалися — непоінформованість, односторонність, або просто ворожнеча до поляків, мовляв, полякожерство. Краківський часопис “Czas” напр. писав з приводу його першої статті, що торкалася української справи взагалі:

“Якщо, на думку пана Бернсона, українська справа у Галичині не могла бути поладжена без його інтервенції, то він мав бодай подбати про правдиві інформації відносно річей, з приводу яких почав говорити з таким захватом”. “Nova Reforma”, нагадуючи поетові про пошматування польського народу поміж трьох держав, з обуренням запитує його, з яких джерел він назбирав свої відомості та іронічно пише далі: “Письменник такого значіння, як Бернсон, а до того ще й політик, мусів би їх брати з гумором. Бо для нас, необгрунтована й поверхова стаття скандинавського поета, розрахована на зовнішній успіх, не є жадною несподіванкою. Такі статті, що їх пишуть боги різних рангів, Бернсоном починаючи та Століпіном кінчаючи, доводиться нам читати майже щодня. Всі письменники погрожують

нам судом цілого світу, цивілізації та подібних установ все-світнього значіння, а ми все це слухаємо з розвагою та з жалем”.

Дуже крутієськи відгукнувся на цю статтю Бернсона львівський “Przegląd”. “Що торкається 28 мільйонів русинів у Росії, — писав хитрий цей часопис, — пан Бернсон має повну рацію. Бо там русини справді позбавлені всіх прав. Але наскільки розходиться про 4 мільйони русинів в Австрії, то ми мусимо лише жалувати, що скандинавський письменник був так обдурений й що сам цього не знаючи, дурить далі європейський загал. Аджеж нам добре відомо, що ці 4 мільйони таксамо, як і всі народи австрійської імперії, мають забезпечені повні права, коли йде про мову та віру, або у школі та в суді...”

На думку цього часопису, звичайне спростування цієї статті Бернсона у паризькому двохтижневику, де вона вийшла, або через пресу взагалі, мало допоможе справі. Тому “Przegląd” закликає якогось галицького польського магната, щоб той відвідав поета та запрохав і привіз його до Галичини, даючи таким чином авторові українофільської статті змогу на місці ознайомитися з польським “утиском” українців. — “Не підлягає сумніву, — писав цей часопис, — що Бернсон, коли побачить на власні очі правду, не буде відтак вже писати проти нас своїх наклепів, що уводять цілу Європу в блуд. А польський магнат, який до цього причиниться, заслужить собі щире подяку всього нашого загалу.”

Рада, що давав цей часопис, не була новою в історії польської пропаганди. Бо у 80-тих роках минулого століття поляки випробували її на відомому данському вченому **Ю. Брандесові**, який на запрохання поляків побував в Польщі й свої вражіння про цю подорож описав у дуже некритично польонофільській книжці “Польща”, що у літературному його дорібку, без сумніву, була одною з найслабших праць, про яку автор згодом нерадо згадував.

Річ ясна, що польська преса й громадська думка ще з більшою люттю напала на Бернсона після появи його другої статті про українську справу, спрямованої цим разом виключно проти поляків. Тепер польський шовінізм вже нахабно й безсоромно ганьбив та безчестив великого норвезького поета; називаючи його “ігнорантом”, “комедіянттом”, “наймитом пруського гакатизму”, “українофільським

фонографом”, людиною злої волі, “здитинілим дідуганом” і т. д. (“Czas”, “Nova Reforma”, “Słowo Polskie”, “Kurjer Warszawski”). Коли взяти на увагу, що міжнародня анкета у справі відновлення державної самостійности Польщі, яку на початку цього століття влаштував краківський місячник “Kuryka”, закінчилася неуспіхом, не знайшовши ширшого відгуку серед європейської опінії, зрозуміла стане ця ворожа лють польської преси проти мужнього засуду Бернсона україножерної польської політики у Галичині. Не дивно тому, що “Słowo Polskie” мусило заспокоїтися такою неширою втіхою: мовляв, “тільки кволі користаються симпатіями; натомісьць, сильні (народи), як англійці, німці та ми, не маємо того щастя”.

З великою полемічною статтею проти Бернсона виступив тоді на сторінках того-ж віденського “Zeit” (21. IV. 1907 року) славетний польський п'яніст — **Падеревський**. Історичними даними, статистичними числами та фактичним матеріалом, він дарма намагався збити слушні твердження й закиди Бернсона. Поляків у цій своїй відповіді змальовує Падеревський, як каменярів національної волі та носіїв європейської культури на Сході нашого суходолу. Автор не дуже щасливо захищає суспільну ролю та світогляд польської шляхти. Новочасний український національний рух в Галичині він, правда, не заперечує, але його розвиток брехливо зводить на рахунок протипольської чужої та ворожої пропаганди, закидаючи, зрештою, цим змаганням брак поміркованости та переборщені вимоги. Мовляв, українці хочуть все й нараз дістати та мати.

Як видно з наведеного тут цитату із згаданої статті, Падеревський дуже наївно розумів істоту українського питання по цей бік Збруча. “Русинська справа, — писав він, — справді існує, що я стверджую не без суму. Але це, так би мовити, родинна справа, котра, проте, не є так проста, як декому вона видається.” Історично - статистичні дані та фактичний матеріал, яким послуговується у цій статті Падеревський з одного боку є дуже сторонничий, а з другого — просто фантастичний. Це блискучо довів Бернсон у своїй відповіді на неї знову таки у “Zeit” (26. IV.), де він річево полемізує з твердженням польського музики. На цьому дискусія з приводу виступу Бернсона у галицько-українській справі не була ще закінчена на сторінках “Zeit”, бо на цю репліку норвезького поета відповів на захист Падеревсько-

го відомий польський письменник **Г. Сенкевіч** статтею: **“У відповідь Бернсонові”** (19. V.). Цей виступ автора сумної слави трильогії “Ogniem i mieczem” треба визнати ще менш вдалим за попередню згадану статтю польського піяніста. Безпідставним і безличним нападом на адресу голодівки увязнених українських студентів у Львові, ця стаття Сенкевіча викликала судовий епілог. Ображені клеветницькими наклепами польського письменника, що глумливо висміював “голодівку” студентів з **віденськими шпідлями**, учасники львівських подій з початку 1907 року, заскаржили його перед віденським судом присяглих.

Цей процес відбувся шойно 19 травня 1908 року. Сенкевіч його програв і був засуджений. Оборонець оскаржених — **д-р Вальтер** — у своїй промові, де він яскраво змалював боротьбу української молоді за свій університет у Львові на широкому тлі національного відродження нашого народу та його визвольних змагань, зокрема підкреслив протиукраїнський характер польської політики у Галичині, але також й у Відні. Напади Сенкевіча на українців в його статті проти Бернсона, Вальтер назвав брехливим наклепом, а цілу цю статтю кваліфікував, як “зразкову збірку свідомих неправд, перекручувань та фалшивих тверджень”. Тому цей адвокат домагався во ім'я правди й справедливості, а передовсім доброї opinii німецького народу в Австрії, — сатисфакції для своїх клієнтів та засуду **Г. Сенкевіча**, що й сталося.

Звичайно, це не мало впливу на поведінку поляків, які продовжували свою пресову кампанію проти Бернсона, використовуючи для цього свою французьку агентуру (Agence polonaise de presse). Поет звернув на це увагу **В. Кушніра**, остерегаючи перед систематичним обріхуванням українців перед цілим світом з боку поляків, що мали великі пресові звязки в Європі. Полеміку у “Zeit” з приводу виступу Бернсона закінчив **Іван Франко** дуже гарною статтею: “Три велетні з приводу одного ліліпута”.

Тут згадувалося вже про те, що Бернсон мав на увазі забрати також голос у світовій пресі в справі безталанних **закарпатських українців**, що загинули у безпросвітньому мадярському ярмі. Останній його лист (з 10. X. 1907 р.) **В. Кушнірові**, наведений вже у попередньому розділі, був саме присвячений цьому питанню.

В. Кушнір відгукнувся на цей заклик поета та вислав

йому негайно інформаційний матеріал про безпросвітне положення угорських українців. Але Бернсон, що у той саме час був дуже зайнятий словацьким питанням, не встиг з ним скористуватися, щоб самостійно порушити перед цілим світом справу наших закарпатських земляків. Зрештою, не було тоді для цього якогось спеціального приводу, як напр. після черновського масакру словаків мадярською солдатською. Відтак смерть поета унеможливила переведення цього його наміру. З цих самих причин припинилося тоді також листування Бернсона з редактором “Україніше Рундшау” — **В. Кушніром**.

Річ зрозуміла, що смерть Бернсона весною 1910 року, на яку відгукнувся весь світ, особливо боляче вразила поневолені народи, палким оборонцем яких він був. За словаків, яким під мадярським гнітом невільно було прилюдно виявити свій сум з цього приводу, стихійно відгукнулася вся Чехія й особливо Прага. Чеська преса оцінила значіння Бернсона, як великого письменника та невтомного борця за волю всіх покритвджених. 22 травня 1910 р., отже точно за місяць після смерті поета, чеський “Просвітній Союз” влаштував у празькому ратуші святочну панахиду, на якій поетів скандинавського велетня змалював всебічно проф. **А. Кравз**, один з найкращих чеських знавців скандинавської культури та літератури. Поширена ця його промова через рік вийшла книжно. Вона була доповнена обширною студією про іншого знаменитого норвезького письменника **Г. Ібсена**. Чеський журналіст **Ледерер**, що був інформатором Бернсона про чеські й словацькі справи, присвятив йому після смерті книжне видання своїх статей про поета, в яких зясована його діяльність, як великого приятеля поневолених народів.

Зовсім зрозуміло, що на смерть Бернсона живо відгукнулася **Україна** по обох боках Збруча. У першу чергу віденський місячник “Україніше Рундшау”, з яким покійний поет був у безпосередньому звязку впродовж кількох років. Редактор цього журналу (**В. Кушнір**), умістив у ньому некролог Бернсона з оцінкою заслуг поета для української справи, а водночас оголосив у цьому ж самому числі листування Бернсона з ним, долучаючи до цього відповідні поясняльні замітки, що яскраво змальовують велике зацікавлення й щирю симпатію цього письменника до визвольних змагань

українського народу. У цьому некрольозі В. Кушнір писав: “Найбільший приятель України помер. Некоронований король свого народу, захисна міць духа якого поширилася через кордони його батьківщини та діяла також там, де будь лише запанувало грубе насильство, відійшов на вічний спочинок! “Серце Норвегії”, що так живо співчувало всім обездоленим, перестало битися також для українського народу, доля якого дуже близько його обходила. **Україна має всі підстави сумувати за Бернсоном, немов вона втратила одного з найбільших своїх синів!!”**

Переказавши потім історію зносин поета з українцями та охарактеризувавши його виступи на захист прав українського народу, автор закінчує свій некрольог поета цими словами: “Тепла прихильність і отверті виступи здобули серця українців для нього та викликали серед них почування такої вдячності й пошани, яких він уже зазнав підчас свого життя; ці почування тепер плекатимуться у нашому народі на спомин про цю велику людину”.

Також “Літературно-Науковий Вістник” у своєму липневому числі присвятив Бернсонові велику статтю **Ю. Кміта**, що була спробою загальної оцінки норвезького цього велетня, як письменника та громадського діяча. В ній чи не вперше український читач мав нагоду докладніше ознайомитися із змістом творів Бернсона бодай у критичному нарисі, бо, на жаль, на українську мову як тоді, так і тепер крім окремих менших його оповідань не перекладено жадного з його романів або драм, з виїмком тільки “**Ляборемос**”, хоч ці останні обійшли всі європейські великі сцени. Не перекладені навіть знамениті його селянські новели та найкращий його твір “**Понад наші сили**”, ознайомитися з якими теперішній молоді було б дуже корисним.

На вступі цієї джерельної розвідки, Ю. Кміть слушно зазначив, що смерть Бернсона викликала скрізь щирий сум, зокрема ж серед поневолених народів, а також серед усіх покривджених та обездолених палким оборонцем прав кого поет все своє життя був. Натомісьць, всі ті, хто торгував правдою, наживався з чужого добра, фальшував сучасність та історію, — вільно зітхнули, довідавшись про смерть Бернсона у Парижі, бо поет був їх непримиримим ворогом та завжди і скрізь зривав маску з їх облудної брехні, якою вони прикривали перед світом свою захланність і злочинність.

Коли 8 грудня 1932 року минуло сто років від народження Бернсона, Норвегія влаштувала з цієї нагоди великі національні святкування. Звичайно, на цей ювілей відгукнувся також цілий культурний світ, а передовсім — Чехословаччина, про що тут була вже згадка. З усіх народів, на захист яких виступав цей поет, тільки **український** залишився все ще поневоленим, навіть після світової війни та революції. Коли б Бернсон був дожився до наших днів, то сьогодні він знову міг би написати свою славетну статтю про поляків як гнобителів, на підставі хоча б жажливої паціфікації у Галичині або розбишацького руйнування православних українських церков на Холмщині. Він міг би з міжнародньої трибуни пятнувати генгстеризм большевицького ладу на Україні, демаскувати протиукраїнські махінації Сталіна, що приборкав радянську Україну так, як про це навіть не снилося царському катові — Плеве. Бо досить було б Бернсонові розкрити таємницю жахливого процесу проти т. зв. “Союза Визволення України”, або сказати правду про страшний голод на радянській Україні у 1932-33 роках, що пляново був зорганізований московськими чекістами та безглуздо примусовою колективізацією хліборобства. Ця актуальність виступів Бернсона на захист нашого народу була справедливо відмічена в ювілейних відгуках української преси з нагоди сотих роковин уродин великого норвезького поета та патріота. Так “**Хліборобський Шлях**” справедливо зауважив з цього приводу: “Чи напр. нині по 25 роках не можна дослівно повторити слів Бернсона про “сатану злоби та ненависти” та про “звірячі інстинкти”, що унеможливають мирне співжиття і співпрацю поміж народами...”

Українська преса в краю, оскільки вона мала змогу відгукнутися на цей ювілей (“Діло”, “Новий Час”, “Хліборобський Шлях”, “Дзвони”, “Життя й Знання”, “Мета”), звичайно пригадували його виступи в обороні української справи. “Життя й Знання” слушно писало, що цей “голос мав дуже велике значіння, бо ніхто не міг посудити Бернсона, що він сторонничий або підкуплений. Це був голос великого духа, що безкорисно хотів служити тільки правді та справедливості...” Цей самий часопис далі так загально характеризує ролю скандинавського цього письменника, як оборонця поневолених народів: “Бернсон вів завжди бій за право свобідного культурного розвитку кожного народу, за демократичні політичні основи співжиття усіх наро-

дів... За велику людяність і прихильність до українського народу поминаємо й ми цю ясну постать щиро..."

В інших українських згадках з приводу ювілею Бернсона відмічена його роля й заслужена популярність у Норвегії, зокрема ж масове поширення його творів серед земляків, красномовний доказ високої культури цього народу. "Дзвони" зазначили напр., що ювілейне видання творів Бернсона мало 66,000 передплатників при 3 мільйонах населення Норвегії. Для України це все ще недосяжний пощодо ідеал.

Спробою загальної характеристики Бернсона є ювілейний нарис літературного критика — **М. Рудницького** на сторінках "Діла". Автор його передовсім слушно підніс каменярьську ролю виступу Бернсона в українській справі.

"Чи було хоч двох великих європейських письменників від нашого літературного відродження, — питає він, — що пригадали б наше існування світові? Одним був — Бернсон..." Так само має рацію закид цього критика на адресу українського загалу, що, на жаль, виявив менше зацікавлення до цього видатного письменника та дуже оригінальної людини, як він цього заслуговував. "Якби Норвегія, — пише згаданий автор, — була великою державою, напевно найшлись би в нас письменники — знавці норвезької мови, що поїхали б до Осло на святочні роковини Бернсона і перекладчики його творів". А так, як побачимо, на цей ювілей головно відгукнулася українська еміграція у Чехословаччині.

"Жаль, — продовжує М. Рудницький, — що так мало переклали у нас Бернсонових книжок (точніше — нічого). Його поезії, оповідання, повісти та пєси могли мати більший успіх, як надто глибокий, холодний і філософічний Ібсен. Як би ми мали бодай такі пєси, як його молодечі "Марія Стюарт", "Новоженці"! Наші побутові та суспільні реалісти могли були навчитися від Бернсона як можна із актуальними темами даного суспільного менту та готовими сюжетами із фольклору звязувати свої особисті переживання..."

Цікава також паралель, яку М. Рудницький проводить між Бернсоном та автором оповідань "У поті чола". — "Він дуже нагадує Франка, — читаємо у наведеній ювілейній статті, — що теж сплачував данину щоденного робітника пера і видав не одну книжку не тоді, коли її передумав і викінчив, але тоді, коли кликала її яканебудь випадкова, настирлива суспільна потреба. Бернсон таксамо, як Франко,

почав від простолюдних сюжетів у традиційному стилі народніх сентиментальних мельодій і передав на папері голосно впливи щораз новіших ідей у напрямі лібералізму та радикалізму, яким мала служити їхня письменська праця..."

Правда, з цього боку є певна різниця між скандинавським поетом та його українським колегою. Франко нераз, примушений здебільшого життєвими злиднями, потребою заробітку для існування, багато писав та не мав часу на викінчування своїх творів, навіть мистецьких. Бернсон під цим оглядом був щасливішим. Матеріально він стояв добре. Мав забезпечене своє життя не тільки постійною "платнею поета", що її призначив йому норвезький парламент, але й великими гонорарами за переклади його творів, особливо театральних, на чужі мови.

Українська нація, як сutosелянська, мала б виявити до Бернсона більше зацікавлення хоча б через те, що "...він у найсильнішій формі своїм життям і творами висловив потребу селянського народу відмежованого від Європи йти за її культурую. Тільки ця потреба розясняє факт, що Норвегія має справді європейських письменників, перекладених на великі культурні мови: Ібсена, Бернсона, Лі, Кілянда, Гарборга, Гамсуна, Боєра, Сіґриду Ундет, Оляфа Дууна..." (М. Рудницький).

Для українського загалу Бернсон ще й сьогодні може бути дуже актуальним письменником та вчителем, поміж тих почувань вдячності, якими Україна вічно буде зобов'язана цьому своєму щирому приятелєві та оборонцеві.

Як було вже попередю згадано, на ювілей Бернсона найживіше відгукнулася **українська еміграція у Чехословаччині**. Привітальні телеграми до Осло послали — ректорат Української Господарської Академії в Подєбрадах та президія Українського Академічного Комітету у Празі. Також Українська Наукова Асоціяція, яка мала установчі збори у Празі 7 грудня 1932 року, телеграфічно привітала норвезький Ювілейний Комітет, що влаштував святкування сотих роковин народження Бернсона.

30 січня 1933 року "**Союз українських журналістів і письменників на чужині**" влаштував у Празі святочні збори, присвячені памяти великого норвезького поета. Відкриваючи їх, голова цього Союзу, **проф. С. Сірополко** загально

охарактеризував постать і значіння Бернсона, пригадуючи великі його заслуги для української справи.

Автор цієї праці у своєму рефераті накреслив профіль цього модерного норвезького вікінга, підкресливши зокрема його роль у боротьбі за державну самостійність Норвегії. Відтак я звернув увагу на те, як Бернсон цікавився долею поневолених народів у різних держав, як він прилюдно і перед цілим світом виступав на захист їх прав. Це привело його далі до зацікавлення долею українського народу, справу якого поет рішучо й з великими симпатіями боронив проти його історичних ворогів.

Для цих зборів пані **К. Антонович** зробила копію портрету Б. Бернсона з відомого малюнку Егольта Соота, що прикрашав салью підчас згаданого свята та який був потім переданий до Музею Визвольної Боротьби в Празі.

Закінчені святочні збори ухвалили вислати вдові Бернсона листа такого змісту:

“Союз українських журналістів і письменників на чужині” влаштував у Празі дня 30 січня 1933 року святочні сходи з нагоди нещодавно минулих сотих роковин з дня народження Бернштерне Бернсона, великого норвезького національного поета, борця за самостійність рідного краю, оборонця всіх поневолених і покривджених, герольда нового визволеного людства.

“Минає саме 30 років, як уперше залунав перед форум усього культурного світу могутній його протест на захист сорок-мільйонного українського народу. Від того часу сталося багато подій історичного значіння. Проїшла через світ кривава світова війна. Впали старі деспотичні держави. На їх руїнах повстали нові держави визволених народів. Але український нарід не має своєї держави. І не має вже Бернсона. Нема цього живого сумління Європи. Нема кому стати на захист українського народу.

“Згадуючи пам'ять великого норвезького поета, шлемо Вам, Високоповажана Пані, що впродовж більш ніж 50 років ділили з Ним радість та сум Його невтомної боротьби за справедливість і людяність, вислів нашої глибокої пошани”.

На це привітання від імени родини Бернсона подякувала його донька, пані Дагни Бернсонова-Тольро листом, в яким вона між іншим пише:

“Моя мати, пані Бернштерне-Бернсонова й вся її роди-

на були так зворушені тим, що Ви сказали. Вона дякує Вам від усього серця.

“Доля України нам так близька, що, коли ми сьогодні читали часописи, то відчували великий біль. Бідні Ви всі. Бідні мученики за волю у Вашій країні та у цілому світі.

“Дозвольте мені сказати, що я майже щаслива, що мій батько не бачить того, що діється...”.

Україна дуже зобов'язана великому норвезькому письменникові, що на передодні світової війни перший звернув увагу європейської opinio на українську справу та висловив свої щирі симпатії для української визвольної боротьби, а водночас і непохитну віру в її неминучу перемогу. Український нарід ледве чи може краще вшанувати світлу пам'ять Б. Бернсона, ніж належним ознайомленням з його життям і творами, що були присвячені великим ідеалам національної самостійності, міжнародного порозуміння, всесвітнього миру та вселюдської справедливості.

Саме тепер, коли після світової війни й революції Європа переживає, немов, якусь масову психозу, коли серед її народів прокинулися старі руїницькі та дикунські інстинкти, коли повстали нові громадсько-політичні світогляди (большевизм, фашизм, гітлеризм), що з одного боку відкидають всі основи дотеперішнього культурного розвитку, а з другого — будують своє світовідчуження на культі того самого “Сатани”, — тобто на обожуванні звірячої люті й непримиримого людоненависництва, — проти чого Бернсон все своє життя вів безоглядну боротьбу, — кажу саме тепер — ідеї та засади, яким служив цей скандинавський велетень, є знов актуальні, як ніколи мабуть досі. Бож власне на тлі безпросвітнього морального занепаду сучасної Європи та ідейної плутанини, що, немов, страшна пошесть захопили європейські народи й держави, світла постать великого норвезького лицаря правди й справедливості стає знова пророчою, повною віщунських передбачань, запорукою морального відродження людства, прямуючого назустріч кращій майбутності...

СТАТТЯ Б. БЕРНСОНА: „РУСИНИ” (УКРАЇНЦІ).

Ще й досі існує в Європі нарід, що нараховує понад тридцять мільйонів людей, але якому під покришкою державної неминучости рабують його мову та національність, не кажучи вже про те, що його гноблять та зневажають всілякими іншими можливими способами.

Двадцять вісім мільйонів цих людей належить до Росії, чотири до Австрії.

Зо всіх жахливих доказів недосконалости нашої християнської релігії, цей безперечно є найжахливішим, а саме віра у те, що держава може існувати після того, коли вона на розказ свого зверхнього князя й з допомогою слухняних своїх військ, задушила особовість якогось народу.

Мусимо припустити, що ті, хто віддавна вже втратили віру у цих жорстоких божків, плекають проте мрію, що ці божки конче потрібні для інших. Бо інакше тяжко можна було б зрозуміти їхню поведінку. Де поділися московські та польські християни? Вони ж бо мають творити спільноту справедливости та милосердя. І чи ж не почуваються приголомшеними сльозами та стражданнями цих мільйонів істот — наші пророки пацифізму, що мандрують з одного свята на друге? Бож святе право національної відрубности є першою засадою миру, що у цьому випадку порушується. Чому ж наука не підкреслює отверто це політичне право через своїх представників? Чому вона не каже нам, що гнобити та принижувати душу якогось народу, це — ганьба, спадщина найтемнішої давнини, без користи для нікого. Навпаки, це втрата для всіх. Хто може збагнути можливість, що таїть у собі особовість якогось народу? Чи Росія стане через те могутніша, що вона у зайвих зусиллях поневолює й виснажує двадцятивосмимільйоновий нарід замість того, щоб користати з вільного розвитку так великого народу? З усіх російських народів українці під цей час мають яскраво революційного духа. Цей дух повстання таксамо могутніє, як була б могутня творча й конструктивна здатність цього народу, коли б він міг вільно існувати власним життям на своїй землі.

Або чи австрійські поляки можуть краще захищати свою національність серед чужих численних народів, коли вони водночас утискають чотири мільйони українців? Чо-

тири мільйони людей, що тепер могли б бути їхніми союзниками?

Дотепер поляки мали великі симпатії та часто викликали подив на півдні, заході й півночі Європи. Але коли вся Європа випадково довідається, що австрійські поляки, не зважаючи на те, що самі боряться за свою свободу та об'єднання, утискають слабший нарід, то щезне також цей подив, як і симпатії до них. Так дивимося на цю справу ми, що знаємо факти. А нашим наказним обовязком є поширити далі знання цих фактів.

Великий та непереможний український нарід заслуговує того, щоб придбав усе більшу приязнь всіх вільних народів. Коли отже українці — у свята або вечерами, співають у своєму гурті на землі своїх попередників свої так зворушливі пісні, то хай знають, що вони не є вже осаміченими, що їх чують далеко навкруги! Хай знають, що їхні скарги подвояють наше співчуття та наше обурення, аж доки вони стануть непереможними!